

Aktualizace strategické vize Strategie rozvoje Jihomoravského kraje 2020

B.2.2 PESTEL analýza

Pořizovatel: Jihomoravský kraj

Konzultant: SPF Group, v.o.s.

říjen 2011

Obsah

Obsah	2
1 Úvod.....	3
2 Rámcové trendy.....	5
2.1 Degradace životního prostředí	5
2.2 Nezápadní tvář globalizace	7
2.3 Globální nerovnost jako globální hrozba.....	8
2.4 Nová dimenze multipolarity.....	10
3 PESTEL analýza Jihomoravského kraje.....	11
3.1 Politické prostředí	11
3.2 Ekonomické prostředí.....	15
3.3 Sociální prostředí.....	18
3.4 Technické a technologické prostředí	21
3.5 Enviromentální prostředí	25
3.6 Legislativní prostředí.....	27
3.7 Vývoj vlivu faktorů PESTEL v čase.....	28

1 Úvod

PESTEL analýza slouží k posouzení a vyhodnocení okolních vlivů jak na konkrétní projekty, tak na ucelenou rozvojovou strategii (tzv. strategický audit vlivu makrookolí). Tyto vlivy jsou rázu politického, ekonomického, sociálního, technologického, environmentálního či legislativního. Faktory jsou do analýzy zahrnuty podle důležitosti jejich vlivu nejen v současnosti, ale i podle jejich předpokládaného vývoje v budoucnosti. Efektivita užití PESTEL analýzy proto úzce souvisí s obecnou stabilitou, resp. poznatelností a možností predikce vývoje jednotlivých faktorů. V dobách turbulentních změn (mezi něž patří bohužel i současnost) může PESTEL analýza sloužit spíše jako nástroj negativních doporučení („co ne“), než pozitivních voleb („co ano“).

PESTEL analýza vznikla z potřeby obsahově precizovat a snížit rizika negativních dopadů strategických rozhodnutí firem a dosud také její užití dominuje právě v podnikové sféře, kde pomáhá managementu uvědomit si především vazby a souvislosti mezi jednotlivými působícími faktory a zvoleným strategickým záměrem. I zde ovšem pracnost této formy analýzy způsobuje, že je v praxi často substituována jednoduššími metodami (zejména SWOT analýzou).

V prostředí veřejné správy, resp. při koncipování jejích rozvojových záměrů, je užití této metody - v celoevropském kontextu - spíše výjimečné a PESTEL analýza si zde stále zachovává více - méně experimentální charakter. Důvodem je nejen výše zmíněná pracnost této analytické a hodnotící metody, ale hlavně skutečnost, že veřejná správa nepracuje s jednorozměrnou cílovou funkcí jako podnik (profit, resp. jeho funkční deriváty jako je zvýšení obrátu, rozšíření trhu, snížení měrných nákladů, marketingová strategie apod.) a nemá tudíž možnost tomuto jasně definovanému cíli podřídit ani výběr analyzovaných faktorů, ani hodnocení jejich vlivu a konečně ani „správnou“ strategickou reakci na jejich dopady. Mnohorozměrný obsah benefitu, jehož maximalizace je vlastní cílovou funkcí veřejného sektoru tak výsledky PESTEL analýzy vždy poněkud „rozmlžuje“, resp. nechává široký prostor apriorním (subjektivním) přístupům (které mohou být i ideologicky zakotveny). Tato slabina vystupuje do popředí tím víc, čím obecnější strategický manévra je PESTEL analýze podroben, naopak u rozboru vlivu faktorů „makrookolí“ na realizaci konkrétních opatření a projektů jsou podmínky užití této metody u veřejného a soukromého sektoru srovnatelné.

Druhým metodologickým problémem je v případě veřejné správy relativizace nezávislosti příčiny a důsledku: instituce veřejné správy - na rozdíl od podniku - totiž mohou svých chováním (např. politickým rozhodnutím apod.) povahu svého makroprostředí aktivně měnit. Samozřejmě je ovšem tato možnost na jednotlivých stupních hierarchické struktury veřejné správy výrazně diferencována - a tak např. v podmínkách českých krajů ji lze označit za celkem omezenou.

Přes tyto metodologické překážky ovšem může PESTEL analýza i pro strategické rozhodování institucí veřejné správy přinášet zajímavou inspiraci. Její obsah je však vždy třeba konfrontovat s výsledky jiných analytických a hodnotících metod. To platí i v případě (dále uvedené) PESTEL analýzy Jihomoravského kraje, kde experimentální charakter jejího užití podtrhuje i fakt, že analýza zde není užita ve své klasické podobě, tedy jako nástroj testování již zvolené strategie, nýbrž jako nástroj, pomocí něhož má být (kromě jiných informačních zdrojů) teprve strategie konstruována.

Aplikace PESTEL analýzy na podmínky Jihomoravského kraje je rozdělena do 2 bloků. V prvním jde o nastínění globálních vnějších trendů, které vytvoří v příštích 2 desetiletích celkový rámec rozvoje kraje - aniž by kraj sám (a z valné části ani sama Česká republika) mohl směřování a dopady těchto trendů jakkoli ovlivnit. Posláním tohoto bloku je nastínit obecný charakter příštího období, jako období dynamických a historicky převratných změn, na něž se nutně budou muset adaptovat - i v podmínkách JMK - zažité a tradiční vzorce „rozvojového chování“.

V druhém bloku jde o rozbor jednotlivých faktorů vývoje „makrookolí“ kraje, u nichž nicméně existuje - alespoň potenciálně - prostor pro aktivní reakci. Vzhledem k výše uvedeným metodologickým limitům a „konstrukčnímu“ charakteru užití této analýzy zůstává typologie zkoumaných faktorů na poměrně obecné úrovni. V rámci tohoto bloku je rovněž proveden odhad vlivu jednotlivých faktorů v nejbližším časovém období - symbolicky v horizontu 1 roku, 3 a 5 let.

Zdroje informací a poznatků, které byly při aplikaci PESTEL analýzy užity jsou jednak předchozí zkušenosti autorského kolektivu, jednak statistické prameny (ČSÚ, Eurostat), hlavně však početná odborná literatura k jednotlivým rozebíraným faktorům (tématům), v jejímž rámci stěžejní roli sehrávají publikace Centra pro sociální a ekonomickou strategii FSV University Karlovy (viz zejména poznámka pod čarou č. 1).

2 Rámcové trendy

Existují čtyři hlavní vnější trendy, které budou výrazně ovlivňovat v **dlouhodobém horizontu** politickou, ekonomickou, sociální, environmentální a bezpečnostní situaci České republiky, a v jejím rámci i Jihomoravského kraje¹. Jsou to:

- Degradace životního prostředí
- Nezápadní tvář globalizace
- Globální nerovnost jako globální hrozba
- Nová dimenze multipolarity“

2.1 Degradace životního prostředí

Prakticky všechny dlouhodobé vývojové prognózy se shodují v tom, že degradace životního prostředí v dlouhodobém horizontu velmi negativně ovlivní ekonomický, sociální a bezpečnostní vývoj ve světě. Degradace životního prostředí je úzce spojena s negativními klimatickými změnami, ke kterým dochází na naší planetě především vlivem dvou faktorů: industrializace a urbanizace.²

Vlivem negativních změn klimatu se v globálním měřítku dostane výrazně do popředí zajištění dostatku vody, resp. vodních zdrojů. Problém dostupnosti a distribuce vody, resp. vodních zdrojů, bude jedním z nejdůležitějších problémů následujících dvou dekád a celého 21. století.³ Silně se zde přitom prolíná ekonomická, sociální a bezpečnostní dimenze. Ilustruje to mj. skutečnost, že 1,2 miliardy lidí nemá přístup k nezávadné pitné vodě a 2,4 miliardy lidí kvůli tomu nežije v odpovídajících hygienických podmínkách. Celkem 80 % všech nemocí v rozvojových zemích je spojeno právě s nedostatkem vody. Prognóza dalšího vývoje přitom není vůbec příznivá, neboť se předpokládá, že v polovině třicátých let 21. století budou již dvě třetiny světové populace žít v oblastech s nedostatkem vody.⁴

Situaci komplikuje i skutečnost, že 40 % lidstva žije ve 260 povodích, které sdílejí dva nebo více států. Snaha získat větší díl vodních zdrojů jednoho státu na úkor druhého pro zajištění zásobování obyvatel a chodu průmyslové a zemědělské výroby či znečišťování vodních zdrojů právě kvůli této výrobě se tak může stát i zdrojem dvoustranných či regionálních konfliktů.

Přestože se proces degradace životního prostředí projevuje v globálním měřítku, šíře jeho dopadů v jednotlivých světových regionech bude různá. Nejvýrazněji se projeví v Africe a Asii, kde je již dnes silně viditelná míra této degradace. Ta se bude znásobovat i z důvodu zvýšené migrace obyvatel z venkovských oblastí do měst, jež nebudou mít dostatečnou infrastrukturu k zajištění, byť i minimálních, sociálních a zdravotních standardů. Z toho vyplývající bezpečnostní nestabilita přitom vede k tomu, že mnohé státy již jsou nebo se mohou stát základnami teroristických

¹ Celá kapitola odkazuje na publikaci „Trendy, příležitosti a ohrožení České republiky“, CESES UK Praha, 2008. Zkoumání globálních trendů a jejich dopadů na Českou republiku bohužel u nás nemá silnou tradici, s čímž koresponduje slabá poptávka po obdobných studiích ze strany vlády.

² Tyto faktory definuje jako hlavní European Environment Agency (Sustainable Use and Management of Natural Resources, EEA Report 9/2005).

³ Klimatologický ústav Hadley Centre for Climate Prediction and Research ve Velké Británii v jedné ze svých expertních vizí nastínil značně pesimistickou vizi budoucnosti: Podle studie bude ke konci 21. století zasažena polovina zemského povrchu katastrofálním suchem a v ohrožení se tak ocitnou životy stamiliónů lidí. Průvodním jevem bude hlad, masová migrace obyvatelstva, nedostatek vody a války o ni.

⁴ Viz The DCDC Global Strategic Trends Programme 2007 - 2036 (<http://www.mod.uk/DefenceInternet/AboutDefence/Organisation/AgenciesOrganisations/DCDC>).

seskupení a nedá se vyloučit ani zvýšené nebezpečí ozbrojených konfliktů, které zasáhnou více států a budou doprovázeny genocidou místních obyvatel.

Největším problémem Asie může být zvyšování hladiny mořské vody, neboť téměř 40 % asijské populace (1,6 miliardy obyvatel) žije ve vzdálenosti do 100 km od mořského pobřeží. Součástí Asie, v bezprostřední blízkosti Evropy, je i dlouhodobě bezpečnostně nestabilní Blízký východ, kde je již nyní pocítován silný deficit vodních zdrojů. Nárůst populace, industrializace, rozsáhlá urbanizace a extenzivní zemědělství budou tento deficit dále prohlubovat. Potenciální konflikty o vodu, resp. o přístup k ní, v regionu, který disponuje 57 % celosvětových zásob ropy a 45 % zásob zemního plynu a jehož území je permanentně nestabilní díky izraelsko-palestinskému konfliktu a konfliktu v Iráku, tak mohou dále přispět ke zhoršení bezpečnostní situace v regionálním i globálním měřítku.

I Evropa bude konfrontována s dopady degradace životního prostředí. Scénáře vývoje podnebí naznačují, že v Evropě bude pokračovat oteplování, v zimě větší na severu a v létě na jihu. Oteplování spolu se zvýšenou proměnlivostí srážek zesiluje tání ledovců a zmenšuje rozsah ploch trvale zmrzlé půdy, častější budou zimní a jarní záplavy. Jih Evropy bude postižen silnými horky a suchem, což se může negativně projevit nedostatkem vody a poklesem zemědělské produkce v jihoevropských státech (Španělsko, Itálie, Řecko, oblast Balkánu). Ve střední Evropě je nutné počítat s tím, že klimatické změny se budou projevovat především častějším výskytem extrémnějšiho počasí, což s sebou přinese mj. vyšší frekvenci záplav a vichřic. Změny ve srážkových režimech se odrazí v mnoha dimenzích, v první řadě na zásobách a kvalitě vod, což bude mít výrazný vliv na zemědělství, lesnictví a energetiku.⁵ Zvýšení teplot ovlivní i zdravotní stav populace, např. zvýšením patogenů. Klimatické změny zřejmě ovlivní i turistický ruch, kdy může dojít kvůli dlouhotrvajícímu, pro člověka nepříjemnému extrémnímu horku, k poklesu počtu turistů v jihoevropských letoviscích nebo k posunu turistických sezón. Bez turistů se mohou ocitnout i turistické destinace v evropských horách, které budou trpět dlouhodobým nedostatkem sněhu. Z toho vyplývá nutnost hledat nové alternativy ekonomických aktivit pro regiony, které jsou dnes výrazně či úplně závislé na „turistickém průmyslu“.

Extrémní výkyvy počasí budou i v Evropě představovat značnou zátěž pro oblast tzv. kritické infrastruktury. Jedná se především o zajištění dostatku elektrické energie (resp. udržování energetické infrastruktury) v podmínkách extrémního horka, sucha či chladu. Tato otázka má přímou souvislost i se zajišťováním energetické bezpečnosti Evropské unie, která je a bude výrazně závislá na dodávkách energií z regionů mimo EU.⁶

Na nové klimatické realie evropského podnebí se musí připravovat i bezpečnostní systémy jednotlivých evropských zemí a EU jako celku. V daném případě se jedná především o investice do účinných varovných a záchranných systémů. Velkou výzvu bude pro Evropu představovat i schopnost čelit předpokládané zvýšené míře migrace z oblastí silně postižených degradací životního prostředí v jejím bližším či vzdálenějším okolí (Blízký východ, severní Afrika, subsaharská Afrika). Migrační vlny mohou představovat i zátěž pro sociální systémy evropských zemí.

Bez ohledu na zřejmá fakta o míře degradace životního prostředí a negativních dopadech této degradace na vývoj ve světě je zásadní systémová změna přístupu k ochraně životního prostředí odkládána nebo je stále nedostatečná. Jakýkoliv pokrok v boji s degradací životního prostředí ve světě je v první řadě podmíněn dosažením shody o potřebě zastavit a posléze zvrátit dosud negativní trendy v této oblasti mezi vyspělými a dynamicky se rozvíjejícími zeměmi, především Čínou a Indií. Spojené státy spolu s Evropou sice zůstávají největšími znečišťovateli životního prostředí v celosvětovém měřítku, ale ekonomický a konzumní růst Číny, Indie a dalších rozvíjejících se států v Asii a Latinské Americe tento stav v blízkém a střednědobém horizontu změní: v roce 2025 má rozvojový svět produkovat 75 % celosvětových emisí.

⁵ Závěry převzaty z interview RNDr. Jana Pretela, zástupce ČR v IPCC „V Evropě se budou střídát období silných srážek a sucha“ (UN Bulletin, č 4/2007, s. 5) a „Klimatolog Jan Pretel: „Zemí rozhodí i jeden stupeň oteplení“, Právo 5.5. 2007, s. 13.

⁶ Závislost Evropy na dodávkách energetických zdrojů z mimoevropských teritorií by měla vzrůst v roce 2020 na úroveň cca 75 %.

2.2 Nezápadní tvář globalizace

Globalizace jako vzájemně provázaný a rozšiřující se proces internacionalizace trhů, zboží a práce bude v horizontu příštích dvou dekád ovlivňovat prakticky všechny vývojové trendy světa. Mezi základní rysy globalizace patří rozšiřující se ekonomická integrace geograficky, politicky a etnický různorodých oblastí. Tato „regionalizace“ světa je spojena s vytvářením velkých politicko-ekonomických bloků, jejichž prostřednictvím posilují svoje politické a ekonomické pozice především nejvlivnější a nejsilnější světoví aktéři. Informační a technologická revoluce povede k vytváření celosvětového informačního prostoru, ve kterém bude populace, nově i z rozvinutých a rozvíjejících se zemí, „online all the time“. Paralelně s těmito základními rysy jsou více patrné i sílící protiklady, které globalizaci doprovázejí, především narušení politických, společenských, kulturních a ekonomických „status quo“, jež budou generovat řadu společenských rozporů a střetů.

V příštích dvou dekádách se zároveň bude prohlubovat trend patrný již v poslední dekádě 20. století. Jedná se především o vytváření nové „ekonomické geografie“, kdy svět přechází z éry geograficky koncentrované ekonomické moci do éry symbolizované existencí mnoha center a ohnisek ekonomických a obchodních aktivit. Globalizace bude stále více získávat především svoji „nezápadní tvář“. Politické, geopolitické, sociální a bezpečnostní dopady takového vývoje budou natolik značné, že je možné hovořit o klíčovém trendu světového vývoje, jehož základním rysem bude růst vlivu nejen dvou asijských mocností, Číny a Indie, ale i řady dalších jihoasijských a východoasijských zemí (tzv. „asijských tygrů“) a spolu s nimi také Brazílie a Ruska.⁷ Dynamika ekonomického rozvoje těchto zemí může tlumit, či dokonce bránit poklesu světového růstu vyplývajícího z rostoucích ekonomických problémů Západu.

Paralelně s tím, jak globalizace získává svoji nezápadní tvář, bude probíhat i proces vytváření nového modelu multipolárního světa, ve kterém jeho noví, nezápadní aktéři budou mít ambici více prosazovat svoje zájmy a „pravidla hry“. V první řadě jde o Čínu, která - nedojde-li v ní k fatálním vnitropolitickým problémům - se stane zemí s největším objemem HDP na světě. Tato perspektiva je ale spíše návratem tam, kam Čína historicky patří.⁸

Vzestup Indie, Číny a dalších asijských zemí výrazně ovlivní v globálním měřítku celosvětový trh práce. Kvantitativní a kvalitativní nárůst vzdělávací a vědeckovýzkumné infrastruktury v asijském regionu odráží také řada faktů. Např. Indie nyní disponuje kapacitou 290 univerzit, 10 tisíc středisek vyššího vzdělávání, 1500 výzkumných ústavů, které mj. ročně „produkuje“ 200 tisíc inženýrů a 9 tisíc absolventů s tituly „Ph.D.“ (díky indickým realitám samozřejmě anglofonních, což je v současném světě značnou komparativní výhodou). V Jižní Koreji každoročně vychází z vysokých škol stejný počet inženýrů jako ve Spojených státech amerických, ačkoliv má ve srovnání s nimi pouze šestinou populaci.⁹ Uvedené údaje potvrzují zásadní trend spočívající v tom, že dynamicky se rozvíjející asijské, ale i např. latinskoamerické země (Brazílie, Mexiko) přestávají být pouhou zásobárnou nekvalifikované, a tím v éře znalostní ekonomiky málo konkurenceschopné, pracovní síly. Vzrůst role vysoce kvalifikovaných pracovních sil z těchto teritorií navíc vynikne i ve srovnání s poklesem počtu ekonomicky aktivního obyvatelstva vysoce rozvinutých zemí v Evropě a na severoamerickém kontinentu.

Z toho důvodu se dá počítat s tím, že dojde ke zvýšení tlaku na trhy práce vyspělých zemí, které tak budou ve vzrůstající míře konfrontovány s outsourcingem i vysoce sofistikovaných a technologicky náročných výrob do „nových teritorií“. Ve vyspělých zemích může uvedený trend vyvolat, i u střední

⁷ Pro Brazílii, Rusko, Čínu a Indii zavedla již v říjnu 2003 investiční společnost Goldman Sachs anglický akronym „BRIC“. Tyto země budou mít podle závěrů společnosti v nejbližších 40 letech nejsilnější dynamiku ekonomického rozvoje.

⁸ Tento údaj uvedl Kamil Ziegler. v rámci semináře „Čína 21. století-mírový vzestup nové supervelmoci“ pořádané společností Fontes Rerum 22.9. 2005 (viz <http://www.fontes-rerum.cz/soubory/download/cina.pdf>, s. 14-15). Kamil Ziegler si zároveň ve své prezentaci položil zajímavou otázku: „Jak by vypadala mapa světa, kdyby Čína nezastavila své velké loďní výpravy admirála Chenghe Che v r. 1434 za císaře Ču Ti ho?“

⁹ The Rise of the Multi-Polar World. Accenture, http://www.accenture.com/NR/rdonlyres/FDE9A8E7-6839-472B-8C9E-957DD6DF1B76/0/MultiPolar_World_final.pdf, s. 9.

třídy, širší projevy nespokojenosti, které mohou ovlivnit jejich politickou, sociální a bezpečnostní stabilitu, včetně posilování antiglobalizačního hnutí.¹⁰

Ekonomický vzestup „nových teritorií“ bude doprovázen i růstem bohatství a tím i spotřeby značného počtu obyvatel. Přesto prognózy odhadují, že současných průměrných příjmů per capita vyspělých západních zemí mohou např. Čína a Indie dosáhnout až v perspektivě 20 -30 let. I tak zde bude patrný trend postupného formování střední třídy (i když stále relativně chudší, proti Evropě a Severní Americe). Z globálního pohledu bude mezi 15 největšími spotřebitelskými trhy v roce 2025 Čína na prvním místě, následována Indií (3.), Ruskem (4.), Brazílií (8.), Mexikem (11.), a Jižní Koreou (14.).¹¹ V souvislosti s obrazným „zburžoazňováním“, tedy stoupající životní úrovni, nezanedbatelné části populace je na místě důležitá otázka, zda tento proces může vést i k její větší politické emancipaci spojené se silnějším prosazováním vlastních politických zájmů včetně požadavků na rozsáhlejší demokratické reformy. V případě Číny a Ruska již byl zřejmě tento proces zahájen, i když zatím jednoznačně v rámci stávajících politických systémů.

Bezprecedentní růst nově se rozvíjejících států, „nových“ i „staronových“ velmocí již dnes výrazně ovlivňuje a ovlivní nejen v příštích dvou dekádách politický, ekonomický, environmentální a bezpečnostní vývoj ve světě. Evropská unie a Spojené státy, resp. Západ jako celek, budou nuceni vyrovnat se s přesunem těžiště světového dění z euroatlantické oblasti, kde se nacházelo po minulé tři staletí, do oblasti Tichého oceánu a spolu s tím vzít na vědomí i Latinskou Ameriku s rostoucí rolí Brazílie jako regionální mocnosti a jihovýchodní Asii s rostoucí úlohou Indonésie.

Rozvoj v těchto regionech přináší kromě ekonomického růstu i značná rizika spojená především s jeho negativními dopady na životní prostředí. Je to ale jen jedna z cen za zvyšující se životní úroveň a Západ zde nemůže vystupovat příliš v roli mentora v situaci, kdy sám podporuje nadměrný konzumní životní styl. Proto mají značný význam oboustranně prospěšné vztahy Západu a nově se rozvíjejících států v podobě úzké politické a ekonomické spolupráce, která by měla směřovat ke společnému hledání a naplňování konceptu udržitelného rozvoje. Při hledání řešení může do popředí vystupovat obousměrný transfer kapitálu, moderních technologií i znalostí a možná i politických koncepcí, které by mohly koncept udržitelného rozvoje naplňovat reálným obsahem. Je to zřejmě jediná alternativa vůči hluboké environmentální a tím i ekonomické krizi světa. Evropská unie, disponuje v tomto procesu značnou „přidanou hodnotou“, neboť její „koncept propojení vztahů mezistátní a vnitřní koheze, behaviorálních vazeb a forem institucí prostřednictvím *acquis communautaire* nemají ve světě mimo EU 27 obdoby“¹² a jsou pro řadu zemí a regionů příkladem. Pokud se podaří tento koncept zachovat a prohloubit, mohou být výzvy plynoucí z toho, jak globalizace získává nezápadní tvář, zvladatelné.

2.3 Globální nerovnost jako globální hrozba

O existující globální nerovnosti vypovídá řada fakt, ekonomických a demografických údajů, jejichž interpretace vede k jednoznačnému závěru, že trendem příštích dvou dekád bude další prohlubování nerovnosti mezi „winners“ a „losers“ současného světa. Netýká se to přitom pouze států nebo geografických oblastí, ale i vzrůstající nerovnosti uvnitř států samotných.

Dostat se z „pasti“ chudoby a tím i globální nerovnosti je pro velkou většinu zemí velmi obtížné a v řadě případů téměř nemožné. Kumuluje se zde řada faktorů: špatné vládnutí spojené s korupcí, zaostalá a rozvrácená ekonomika, včetně zemědělství, jež není schopno zajistit výživu obyvatel, hospodářská izolace a s tím spojená velmi špatná dopravní a komunikační infrastruktura, rozšíření

¹⁰ Viz Mapping the Global Future. Report of the National Intelligence Council's 2020 Project (2004), http://www.cia.gov/nic/NIC_globaltrend2020_s2.html, s. 14.

¹¹ The Rise of the Multi-Polar World. Accenture, http://www.accenture.com/NR/rdonlyres/FDE9A8E7-6839-472B-8C9E-957DD6DF1B76/0/MultiPolar_World_final.pdf, s.11.

¹² Benáček, V. (2006):. Současné ekonomické postavení EU a jeho perspektivy. In Studie pro oblast kritických infrastruktur v rámci projektu přípravy výzkumného centra pro EU, Ústav jaderného výzkumu Řež., s. 37.

nemocí, které mají pandemický charakter (příkladem je v tomto ohledu epidemie AIDS¹³), přetrvávající negramotnost a v neposlední řadě bezpečnostní nestabilita provázená lokálními válkami a etnickými konflikty. K těmto faktorům navíc výrazně přispívá neřízený populační růst, který bude velmi vysoký v nejvíce zaostalých regionech světa. Příkladem může být právě subsaharská Afrika, kde se očekává růst populace do roku 2025 o 43 %, výrazný demografický růst bude možné zaznamenat i v bezprostředním okolí Evropy - na Blízkém a Středním východě a v severní Africe, kde vzroste počet obyvatel o 36 % a v oblasti bude žít 441 miliónu obyvatel.¹⁴

Všechny faktory globální nerovnosti a chudoby vytváří podmínky pro vznik masové neřízené migrace z teritorií, která neposkytují lidem zde žijícím perspektivu důstojnějšího a bezpečnějšího života. Masové vlny migrace mohou být vyvolány řadou podnětů jako lokální a regionální ozbrojené konflikty, ekonomická zaostalost států, selhávající státní systémy, útlak ze strany státního aparátu nebo většinových skupin populace na základě etnické, náboženské nebo politické příslušnosti menšin, dále chudoba, degradované životní prostředí, nedostatek vody, potravin a přelidněnost.¹⁵

V případě Evropy budou hlavními zdroji migrace pro relativní geografickou blízkost především subsaharská Afrika, Blízký a Střední východ a severní Afrika. Její dopady se nejmarkantněji v první fázi projeví především v jižní Evropě, přičemž je třeba brát v úvahu, že již nyní v zemích EU žije z těchto oblastí několik miliónů imigrantů. Důsledky masových migračních vln mohou být přitom spojeny s řadou rizik: ohrožením společenského pořádku, sociální soudržnosti a veřejné bezpečnosti. Tyto trendy je přitom možné v souvislosti s nelegální migrací zaznamenat v Evropě, především její západní a jižní části, již dnes.

I z tohoto důvodu je důležité, aby Západ reflektoval potřebu efektivního boje s globální nerovností v nejširších politických a ekonomických souvislostech. Jedním z nástrojů tohoto boje je rozvojová pomoc, kde je Evropská unie nepopíratelným světovým hegemonem. Výraznějším problémem politiky Západu při eliminaci globální nerovnosti, než nedostatečná míra rozvojové pomoci, je ale skutečnost, že není ochoten zcela liberalizovat svůj trh vůči rozvojovým zemím. Jedná se např. o celní bariéry, které jsou uplatňovány především proti zemědělským produktům, jež mnohdy představují jediný artikl, který jsou schopny rozvojové země vyvážet. Podobným způsobem poškozují rozvojové země vysoké zemědělské subvence. Tyto subvence jsou tak vysoké, že ovlivňují světové ceny zemědělských produktů a to rozvojové země znevýhodňuje, neboť ty si takové subvence nemohou dovolit.¹⁶ Obchodní omezení tak rozvojové země stojí ročně 100 miliard dolarů, což je v podstatě dvakrát více než rozvojová pomoc EU. Rozvojové země jsou také často konfrontovány s diskutabilní politikou Světové banky a Mezinárodního měnového fondu. Konkrétně se jedná o to, že je nutí otevírat trhy tam, kde je rozvinuté země drží zavřené, zvyšovat úrokovou míru tam, kde by ji rozvinuté země snižovaly, a snižovat deficit státního rozpočtu v situacích, kdy by ho rozvinuté země naopak zvyšovaly.¹⁷

Západ se také na jedné straně brání nelegální migraci, ale na straně druhé podporuje „únik mozků“, tedy transfer vysokoškolsky vzdělaných odborníků z rozvojových zemí. Tento transfer je značný a rozvojové země velmi poškozují. Lékaři, inženýři, vědci, manažeři a další odborníci zde chybí k tomu, aby pomáhali vytvářet systém fungující společnosti založené na principech dobrého vládnutí, která by se dokázala postupně dostávat z již zmíněné „pasti chudoby“. Paradoxy západního přístupu k omezování, resp. snižování míry globální nerovnosti ukazují nakolik je svým způsobem riziko její existence stále podceňováno. Její průvodní jevy ale mohou dále generovat společenskou, sociální a bezpečnostní nestabilitu nejenom v regionech dotčených nejvíce globální nerovností. Hrozbou je i růst napětí mezi civilizačními okruhy, které se ostatně v jisté míře

¹³ Z celkového počtu 42 miliónů lidí nakažených ve světě HIV/AIDS je 39 miliónů z rozvojového světa. Ve 23 zemích subsaharské Afriky je přitom nakaženo 5 % populace.

¹⁴ Viz Long Term Vision, Strand One, Global Context study for an initial ESDP Long Term Vision (LTV) (2006):European Union Institute for Security Studies, s. 7. -8.

¹⁵ Blíže viz Mašková M., Stejskal J (2006): Demografický vývoj. In Studie pro oblast kritických infrastruktur v rámci projektu přípravy výzkumného centra pro EU, Ústav jaderného výzkumu Řež, a.s., s. 32.

¹⁶ To přispívá k jednomu paradoxu: v EU dostává každá kráva podporu 2,2 dolaru na den, což je více než příjem poloviny světové populace.

¹⁷ Viz Hönsch, M. (2006). Globální chudoba a hlavní příčiny jej přetrvávání, Mezinárodní vztahy č.2/2002, s. 84.

projevuje dnes i v Evropě. V krajním případě se nedá vyloučit, že přetrvávající globální nerovnost může přispět k posílení nejenom antikapitalistických ideologií, ale také k populismu (což je v Evropě již zřejmé).

2.4 Nová dimenze multipolarity

Proces utváření nového modelu multipolárního světa, který pravděpodobně potrvá několik dekád, jehož obrysy jsou nicméně jasně zřetelné již dnes, se stává stejně významným procesem jako konec studené války před dvaceti lety. Spojené státy americké jako dosud jediná globální supervelmoc jsou stále více konfrontovány s růstem vlivu Asie s jasnou dominancí Číny a vzestupem Indie. Jako významný a vlivný aktér mezinárodních vztahů se po chaosu „postsovětské“ éry navrácí Rusko. Spolu s ním do světové politiky vstupují regionální mocnosti, jakými jsou Indonésie, Írán a Brazílie, která má ambice výrazně ovlivňovat dění v Latinské Americe. Vlivným aktérem, který začíná posilovat svoje vojenské ambice, nadále zůstává Japonsko, ale zdaleka ne v takové míře, jaká se mu predikovala v sedmdesátých letech minulého století.

Ve zvláštním postavení je z tohoto hlediska Evropská unie se svými 27 členskými zeměmi a téměř půl miliardou obyvatel. Největší silou Evropy je zde vlastní zkušenost kontinentální politické integrace a stabilizace, která představuje hmatatelný příklad v celosvětovém měřítku. Uplatňování politiky založené na respektování mezinárodního práva, demokratických principů a lidských práv, snaha o maximální respektování a využívání multilaterálních institucí, jakými jsou např. OSN, Světová obchodní organizace nebo Mezinárodní trestní tribunál, vedoucí role ve světě v úsilí o ochranu životního prostředí atd., odlišují EU nejvýrazněji od ostatních hlavních aktérů světového vývoje. Týká se to i důrazu na uplatňování principů dobrého vládnutí, s čímž souvisí přístup k ochraně životního prostředí, k prevenci konfliktů s pomocí nástrojů „soft security“, včetně důrazu, který se klade na lidskou bezpečnost a úroveň rozvojové a humanitární pomoci. Všechny tyto faktory mohou vytvářet podmínky pro „europeizaci“ světa a mezinárodních vztahů, což by pozitivně ovlivnilo fungování multipolárního světa. K prosazení této perspektivy by si ovšem od EU vyžádalo v perspektivě jedné až dvou dekád další prohloubení evropské integrace v politické, ekonomické i vojenské oblasti. Je ovšem otázka, do jaké míry jde o reálnou podmínku.

Proces postupného utváření nového modelu multipolárního světa totiž probíhá na pozadí často vzájemně protikladných politických a ekonomických procesů globalizujícího se světa, což přináší i mnohá rizika. Hlavním trendem vývoje mezinárodních vztahů v nejbližších dvou dekádách bude především soupeření o zajištění dostatku potřebných surovinových zdrojů, zvláště ropy, plynu a vody a jejich přepravních cest,¹⁸ a soupeření o intelektuální kapitál (znalosti, technologické inovace). Neméně významné bude i soupeření „ideologií“. Vyplývá to ze vzrůstajícího sebevědomí nových mocností, které mají výhrady k pojetí liberální demokracie západního typu jako univerzálnímu společenskému modelu a naopak chtějí prosazovat vlastní koncepty společenského rozvoje a společenského uspořádání vycházejících z vlastních tradic a potřeb. S tím budou souviset i spory o výklad a obsah pojmů jakými jsou „demokracie“, „svoboda“ a „principy právního státu“. Průvodním znakem nového modelu multipolárního světa tak bude i jeho větší heterogenita.

Vytváření nového modelu multipolárního světa bude nejdůležitějším faktorem ovlivňujícím mezinárodní vztahy v horizontu několika příštích dekád. Rizika „přechodného“ období nejsou malá, nicméně vzájemná závislost především hlavních aktérů světového vývoje uvnitř globálního trhu, jehož pravidla „hry“ v zásadě respektují, představuje garanci, že nemusí nutně dojít k takovým konfliktům, které by fundamentálně ohrozily světovou bezpečnost. Zásadní otázkou je, zda jsou hlavní aktéři schopni nacházet řešení problémů, které jsou dnes v popředí globální agendy - zastavení degradace životního prostředí a globální nerovnosti, jež představují dvě hrozby s potenciálem užití zbraní hromadného ničení. I z tohoto pohledu vystupuje do popředí potřeba dohody hlavních světových aktérů na efektivní podobě globálního vládnutí, bez něhož by se vývoj světa mohl stát stále více než řízeným procesem s prvky chaosu a dezorganizace.

¹⁸ Tento faktor předurčuje i teritoria, kde a mezi kým se toto soupeření bude odehrávat. Jedná se o jihovýchodní Asii (Čína x USA), Střední Asii (Čína x Rusko x USA), Kavkaz a oblast Kaspiku (Rusko x USA x EU), Blízký východ (USA x EU x Čína x Rusko x Írán x Indie), Afriku (Čína x EU), Latinskou Ameriku (USA x Čína x Brazílie).

3 PESTEL analýza Jihomoravského kraje

3.1 Politické prostředí

3.1.1 Stabilita tuzemské politické scény

Česká republika je z politologického a ústavně-právního hlediska charakterizována jako parlamentní demokracie, vyznačující se relativně vysokou formální stabilitou institucí a a kontinuitou striktního dodržováním procesů, na níž je vybudován legitimní zastupitelský systém. Formální stabilita se opírá rigidní (tedy obtížně měnitelnou) Ústavu. Tyto formální charakteristiky stability systému jsou v ostrém kontrastu s jeho obsahovou a hodnotovou nestabilitou.

Ta je dána po „technické“ stránce stávajícím volebním systémem poměrného zastoupení, který ve své současné podobě jednoznačně preferuje princip reprezentativnosti (s níž m.j. souvisí existence mnoha stran zastoupených v Parlamentu), před principem vládní stability. Zásadní změna je zde - vzhledem k očekávatelným postojům aktérů politické scény i vzhledem k předchozím rozhodnutím Ústavního soudu - poměrně nepravděpodobná.

Problémy spjaté prosazením přímé volby prezidenta, zavedením institut celostátního referenda apod. však signalizují hlubší příčiny nestability tuzemské politické scény. K nim patří přebujelý systém moci a vlivu (a řevnivosti) politických stran a jejich utilitární přístup k řešení ústavních problémů ČR: politici nepokládají Ústavu ČR za dokument strategického, dlouhodobého charakteru, ale za aktuální nástroj politického boje. Ani zde - bez účinného tlaku občanské společnosti - nelze v dohledné době čekat významnou změnu.

Role veřejnosti je však - vzhledem nedostatečnému rozvoji prvků přímé demokracie - v podstatě omezena na volební proces, mezi volbami pak leda na určitou formu nátlaku či lobbyingu. Důsledkem je nízká důvěra veřejnosti jak v politické strany, tak i instituce státní moci, dokumentovaná m.j. nízkou volební účastí.

V krátkodobém horizontu tedy patrně stávající politický a volební systém zůstane ve svých hlavních parametrech zachován a tím zůstanou zachovány i příčiny celkové nestability politického prostředí v ČR, se všemi negativními důsledky pro ekonomický, ale i morální stav společnosti.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ovlivnitelnost daného faktoru ze strany samotného JMK je extrémně malá.

3.1.2 Klíčová politická rozhodnutí EU

EU v současnosti - i dle slov svých nejvyšších představitelů - prožívá nejvážnější krizi své historie. Tato krize má primárně ekonomický základ (snižování konkurenceschopnosti, hluboké regionální disparity, špatný stav veřejných financí apod.), dotýká se však i institucí, jejichž akceschopnost a důvěryhodnost klesá úměrně prohlubujícím se rozporům mezi členskými státy ohledně obsahu a formy reakce na projevy krize. Nejmarkantněji se problémy ve schopnosti konsensuálních rozhodnutí projevují ve vztahu ke společné měně - euru.

Dopady finanční a ekonomické krize z roku 2008 se projevily u většiny hlavních světových ekonomik hospodářskou recesí. Přestože země nejvíce postižené krizí jsou nyní ve fázi pozvolného navracení se k předkrizové hladině HDP (např. Německo), oživení je velice křehké a neopírá se o vyřešené příčiny krize, ale spíše o měnové a rozpočtové stimuly. Problémy strukturálních schodků veřejných financí a relativně vysoké míry zadlužení ekonomik eurozóny během krize vykrystalizovaly v prohloubení cyklické složky deficitů, např. sanací bankovního sektoru a podporou reálné ekonomiky (např. tzv. šrotovné). Státní pomoc západoevropským bankám držící řecké dluhopisy jsou aktuální i nyní. Hospodářský vývoj v zemích EU je dnes značně nerovnoměrný - např. Portugalsko, Řecko

prochází silnou recesí, situace v Irsku, Itálii a Španělsku je rovněž nejistá a pravděpodobně tyto ekonomiky budou stagnovat.

Dluhová krize bude v mnoha zemích brzdit hospodářský růst, neboť nevyhnutelně bude muset dojít ke zvýšení daňového zatížení - což za jinak shodných podmínek může mít další negativní dopad na konkurenceschopnost evropských zemí v globální soutěži. Na českou ekonomiku (včetně JMK) by mohl negativní vývoj situace v ostatních zemích vážné dopady (např. pokles exportu z důvodu nižší poptávky na zahraničních trzích, snížením výdajů domácností a firem, nižší výběr spotřebních daní a snížením výdajů státního rozpočtu i dalších veřejných rozpočtů). Více než 15 zemí EU dosáhlo v roce 2010 více než 50% zadlužení v porovnání s HDP a zejména státy PIIGS mají chronické problémy s plněním závazků splácení státních půjček. Ačkoliv programem většiny zemí je fiskální restrikce a konsolidace, přebytkové hospodaření státního rozpočtu nemá žádná ze zemí eurozóny a deficit pro letošní rok je odhadován na 4,3 % HDP.

Aktuální hrozba bankrotu Řecka a potenciálně dalších států jižní Evropy ohrožuje další pokračování společné evropské měny a prakticky znemožňuje spolehlivější makroekonomické predikce. Lze pouze konstatovat, že další vývoj bude korespondovat s rozdíly v konkurenceschopnosti jednotlivých zemí EU a eurozóny. Klíčový pro další vývoj bude také další postup při záchraně eurozóny a s ní související politická stabilita v Evropě.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Přes všechny problémy a rozpory, které v současnosti EU prožívá, je v zájmu ČR i JMK **strategická stabilizace institucí EU**. Třebaže má kraj omezenou možnost přímo ovlivnit tento faktor, je žádoucí přinejmenším v symbolické rovině prezentovat zájem kraje na silné a akceschopné EU - s oceněním jejích dosavadních zkušeností s konsenzuální politikou, s úspěchy ve strukturální politice a ochraně práv a svobod.

3.1.3 Záměry strukturální politiky EU

V polovině června 2010 Evropskou komisí schválená **Strategie EU 2020** (též označována jako Evropa 2020) je po Lisabonské smlouvě nástupnickou strategickou vizí EU pro nadcházející desetiletí. Jde o základní koncepční dokument na úrovni EU, který je a bude podstatný pro tvorbu a nastavení prakticky všech unijních politik po roce 2013, včetně politiky soudržnosti. Těžiště Strategie EU 2020 spočívá v podpoře třech priorit - tzv. **inteligentního (rozvíjet ekonomiku založenou na znalostech a inovacích), udržitelného (podporovat konkurenceschopnější a ekologičtější ekonomiku méně náročnou na zdroje) a inklusivního růstu (podporovat ekonomiku s vysokou zaměstnaností vyznačující se sociální a územní soudržností)**. Klíčovými hesly tak jsou konkurenceschopnost, zaměstnanost a kvalita lidských zdrojů, sociální začleňování a životní prostředí. Dále Strategie 2020 vytyčuje celoevropské cíle, jichž má být do roku 2020 dosaženo. Těmito cíli jsou:

- Zvýšení míry zaměstnanosti populace ve věku 20-64 let minimálně na 75 %
- Navýšení investic (veřejných i soukromých) do oblasti výzkumu a vývoje na 3 % HDP
- Energetický cíl „20-20-20“ (o 20 % snížit energetickou náročnost ekonomiky, o 20 % zvýšit podíl energie z obnovitelných zdrojů na konečné spotřebě, o 20 % snížit emise CO₂ oproti r. 1990)
- Zlepšení úrovně vzdělání - snížit míru předčasného ukončování školní docházky pod 10 % (nyní 15 %) a zvýšit podíl osob ve věku 30-34 let s dokončeným terciárním nebo srovnatelným vzděláním na nejméně 40 % (nyní 31 %)
- Podpora sociálního začleňování, zejména prostřednictvím snižování chudoby, a to snížením počtu lidí ohrožených chudobou nebo vyloučením nejméně o 20 milionů.

Počítá se, že **kohezní politika** by měla přispívat k naplňování všech hlavních směrů, které jsou stanoveny následovně:

- Zajištění kvality a udržitelnosti veřejných financí;

- Řešení makroekonomických nerovnováh;
- Snižování nerovnováhy v eurozóně;
- Optimalizace podpory výzkumu, vývoje a inovací, posilování trojúhelníku znalostí a uvolnění potenciálu digitální ekonomiky;
- Zefektivnění využívání zdrojů a snížení emisí skleníkových plynů;
- Zlepšení podnikatelského a spotřebitelského prostředí a modernizace průmyslové základny;
- Zvýšení zapojení do trhu práce a snížení strukturální nezaměstnanosti;
- Rozvíjení kvalifikované pracovní síly reagující na potřeby pracovního trhu, prosazování kvality pracovních míst a celoživotní učení;
- Zlepšení výsledků systémů vzdělávání a odborné přípravy na všech úrovních a zvýšení účasti na terciárním vzdělávání;
- Podpora sociálního začleňování a boj proti chudobě.

Ovlivnitelnost faktorů ze strany JMK

Obrysy kohezní politiky EU v zásadě odpovídají strategickým zájmům JMK. Kraj má malou možnost přímo ovlivnit konkretizaci záměrů této kohezní politiky, má však evidentně možnost její účinné aplikace do svých podmínek.

3.1.4 Konkurence a partnerství národních a lokálních orgánů moci a správy a regionální politika ČR

Základní parametry vztahů krajských a místních samospráv k orgánům státní moci a správy jsou definovány Ústavou ČR. Stát může do výkonu samosprávných kompetencí krajů a obcí zasahovat pouze prostřednictvím zákona, a naopak svěřuje krajům a obcím v tzv. přenesené působnosti část výkonu státní správy (v důsledku existence modelu tzv. sloučené veřejné správy). Přes toto formálně jasné vymezení práv a povinností jsou v ČR v hierarchické struktuře veřejné správy dlouhodobě pozorovatelné centralizační tendence, doprovázené jednak nadměrnou (a stále vzrůstající) regulací výkonu povinností krajů a obcí ve sféře jejich přímé působnosti (školsství, veřejná doprava, sociální péče, kultura aj.), jednak rostoucí zátěží lokálních samospráv agendami státní správy (zpravidla bez jejich adekvátní úhrady).

Ještě konfliktnější prostředí ve vztahu k orgánům státní správy narůstá pro kraje a města, v té části jejich samosprávných kompetencí, které mají koordinační a iniciační charakter a v nichž jde o zabezpečení komplexního rozvoje dané lokální komunity. Absence strategické dimenze vládnutí na centrální úrovni a silný „resortismus“ ve výkonu správy (ale i při správě státního majetku, správě rozpočtových kapitol státního rozpočtu apod.) v podstatě znemožňuje nastolení strategického partnerství národních a lokálních orgánů moci a správy. Tato skutečnost silně podvazuje efektivitu strategického plánování na krajské a místní úrovni.

Centralizační tendence a konkurenční vztahy mezi centrem a lokálními samosprávami jsou nejlépe ilustrovány nerovnoměrným podílem jednotlivých stupňů veřejné správy ČR na výdajích z veřejných rozpočtů.

Stav veřejných financí České republiky je z hlediska mezinárodního srovnání základních ukazatelů prozatím relativně dobrý, nicméně nastoupené trendy (tj. prohlubování schodků veřejných rozpočtů, zvyšování podílu dluhu na HDP na současných 40 %) jsou jednoznačně negativní. Jak dokládají četné analýzy, veřejné finance jsou hlavní slabou stránkou makroekonomického vývoje ČR. Ani v období nejsilnějšího hospodářského růstu se nepodařilo dosáhnout vyrovnaného stavu veřejných financí. Velmi vysoké tempo růstu veřejného dluhu představuje pro ekonomiku ve středním a delším období velké nebezpečí včetně i rizika ovlivňující možnosti splácení dluhu. Rychlé tempo stárnutí obyvatelstva pak hrozbu pro makroekonomickou stabilitu umocňuje. Současná

konsolidační strategie vlády se zaměřuje na výdajovou stránku veřejných rozpočtů a pro nadcházející roky byly nastaveny snížené výdajové rámce pro státní rozpočet a státní mimorozpočtové fondy (1 147 mld. Kč pro rok 2012). Očekává se, že deficit vládního sektoru v letošním roce poklesne ze 4,5 % na 3,8 % HDP a i v dalších letech je prognózován mírný pokles v důsledku konsolidačních opatření. Finanční potřeby na obsluhu vládního dluhu budou nicméně růst a je zřejmé, že tlak na úspory ve veřejném sektoru se bude i nadále zvyšovat.

Nejzásadnější dopady pro JMK přináší v této souvislosti navrhované změny rozpočtového určení daní, které by se negativně dotklo rozpočtů čtyř největších měst ČR, tj. i Brno (pokles příjmů o 0,9 mld. Kč na 5,7 mld. Kč). Na druhé straně u všech ostatních obcí (tj. 6241 obcí) má dojít ke zvýšení příjmů v celkové výši 13,5 mld. Kč. Principy navrhovaných změn jsou následující:

- sdílené daně budou posíleny ze státního rozpočtu o 7 mld. Kč, o které budou sníženy dotační programy obcím financované z národních zdrojů;
- Brno společně s Plzní a Ostravou bude zařazeno spolu s dalšími městy v rámci propočtu podílu na sdílených daních do nově vytvořené kategorie obcí nad 110 tis. obyvatel;
- změni se uplatňovaná kritéria a jejich váhy při výpočtu daňových podílů pro jednotlivé obce - nově se zavádí kritérium počet žáků (váha 7 %), váha kritéria prostého počtu obyvatel bude zvýšena z 3 % na 10 %, kritérium rozlohy katastrálního území zůstává beze změny, na kritérium postupných přechodů tedy zbývá váha 80 % (nyní činí 94 %);
- budou upraveny velikostní kategorie obcí pro výpočet kritéria postupných přechodů mj. s cílem posílit rozpočty nejmenších obcí.

Další plánovanou změnou je úprava výše podílu obcí i krajů na celkovém výnosu sdílených daní, a to tak, aby již schválené úpravy sazeb DPH v příštím roce a v roce 2013 byly z hlediska obecních a krajských rozpočtů neutrální. Nově se má podíl obcí na sdílení výnosu z DPH od 1.1.2012 snížit z nynějších 21,4 % na 19,93 % a o rok později na 19,90 %. Rovněž v případě krajů má dojít ke snížení z 8,92 % na 8,29 %, resp. 8,28 % k 1.1.2013. Přestože tyto úpravy jsou navrhovány s cílem neutrálního dopadu změn sazeb DPH na celostátní úrovni pro obecní a krajské rozpočty je zřejmé, že výdaje rozpočtů územních samospráv v souvislosti se změnou DPH nutně porostou. Přestože vliv na rozpočty jednotlivých obcí se bude lišit podle struktury zajišťovaných služeb, je zjevné, že největší dopad přinese pro výdaje na městskou hromadnou dopravu, opravy bytového fondu, svoz odpadků a samozřejmě na provoz zřizovaných organizací (nejčastěji školy). Totéž bude platit pro rozpočty krajů (provoz škol, nemocnic). Celkově nárůst výdajů poroste s objemem zajišťovaných veřejných služeb, kde je obec či kraj v pozici konečného spotřebitele. Lze tedy očekávat, že i přes předpokládané zachování „rozpočtové neutrality“ stávajících daňových příjmů do krajského rozpočtu, budou významně růst nároky na jeho výdajovou složku. Výdajová stránka rozpočtu Jihomoravského kraje může být v budoucnu dále zatížena nutností řešit udržitelnost projektů financovaných ze strukturálních fondů programového období 2007-2013, zejména v kontextu provozních nákladů v sociální oblasti. Velkou výzvou nepochybně bude rovněž udržení finanční rentability projektů do nových vědecko-výzkumných infrastruktur.

Stejně negativním jevem je skutečnost, že nastolení konkurenčních či partnerských vztahů mezi centrem a lokálními samosprávami (speciálně kraji) nevychází z té či oné (věcné) interpretace veřejných zájmů, nýbrž je podřízeno stranickým hlediskům.

Všechny popsané tendence jsou (přes častou kritiku) velmi rezistentní a změnu v nich by mohl přinést jen silný (společný) tlak reprezentace krajských i obecních samospráv.

Pokud jde o národní regionální politiku, de facto neexistuje a nemůže se tedy stát nástrojem strategické koordinace krajů a „centra“. Její absence je přitom alarmující tvář v tvář prohlubující se územní diferenciaci rozvoje ČR.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Faktor je ze strany samotného JMK ovlivnitelný jen silným politickým tlakem ve spolupráci s reprezentacemi lokálních samospráv (především AK).

3.2 Ekonomické prostředí

Česká společnost ani její ekonomické prostředí nejsou homogenní. Jejich bi-polární (schizofrenní, paralelní, dvourychlostní) charakter má své kořeny v problémech s transformací, která v některých ohledech byla povrchní a nedokončená. Česká ekonomika se proto stále výrazně odlišuje od stabilizovaných ekonomik západní Evropy - například od Rakouska. Lze dokonce tvrdit, že je hybridním systémem: kromě jasných kapitalistických institucí si ponechala mnohé rysy příkazové ekonomiky, které reprezentují hierarchie státní administrativy a jejich byrokracií, význam sociálního kapitálu, sítě klientelismu a korupce.

Rozdělení ekonomických subjektů mezi "póly" lze vést podle několika kritérií současně. Je to za prve sektor **mezinárodně obchodovatelných statků**, který je pod tlakem silné zvnějšku dané konkurence. Zde působícím podnikům nezbyvá nic jiného, než se tlaku přizpůsobit, jinak zaniknou. Zbývající sektor **neobchodovatelných statků**, který představuje zhruba polovinu HDP, je pod mnohem slabším tlakem, respektive daný tlak lze v mnohém „endogenizovat“ (tj. internalizovat) a tak ho pak regulovat podle vlastních možností.

Identifikace subjektů obchodovatelného sektoru je snadná. Jedná se o soukromé podniky ziskového sektoru, jejichž produkce je převážně pod tlakem mezinárodní konkurence prostřednictvím exportu a importu. Mohou to být dokonce i národní monopoly, pokud jejich postavení na trhu je kontestabilní, tj. je pod hrozbou kapitálového vstupu konkurence do výroby.

Subjekty v oblasti mezinárodně neobchodovatelných statků jsou organizace v situaci nedokonalé konkurence kryté "závětrím" při tvorbě cen v podmínkách nízké konkurence a kontestability. V převážné míře se jedná o subjekty přímo vlastněné státem (např. školství, armáda, policie, České dráhy) nebo organizace sice formálně právně soukromé, ale pod silnou ingerencí státu - buď pomocí regulace a možnosti zneužívání tržní síly (například ČEZ nebo stavební firmy v nedokonale kontrolovaných veřejných zakázkách) nebo pomocí snadno manipulovatelné vlastnické kontroly (např. Všeobecná zdravotní pojišťovna). Mimořádně závažné následky pro zbytek ekonomiky mají nedokonale reformované sektory se silnými externalitami vůči společnosti, které jsou nositeli veřejných statků. Jsou jimi například zdravotnictví, penzijní systém, věda, školství a zejména státní správa. Problémem je, že jejich vysoké potenciální pozitivní externality se nedaří při stávajícím systému jejich řízení nastartovat a to i přesto, že státní náklady na jejich financování rostou.

Další možnost náhledu na bipolaritu ekonomiky je z pohledu podnikání. To je motivováno ziskem a podílnictvím úspěšných podnikatelů a jejich inovativních agentů na něm. Pro mnohé podniky však vazba mezi zdrojem inovací, vyšším ziskem a podílem na něm chybí. Je to zásadní chyba v managementu. Je tomu tak zejména v podnicích s nevyhraněnými vlastnickými strukturami, které se nacházejí zejména v našich neobchodovatelných sektorech. V podnicích s deficitem podnikatelství dochází ke klasickému konfliktu mezi slabým vlastníkem a silným správcem, označovaným v ekonomické literatuře jako problém agenta (správce) a principála (vlastníka). Bohužel, u nás je tato bipolarita podniků výraznější, než jinde ve vyspělých zemích, čímž část zisků vlastníkům uniká, protože si ji присvojují jejich správcové a zaměstnanci. Výsledkem je vyšší náchylnost českých podniků ke korupci a defraudaci, což z dlouhého období výrazně oslabuje jejich konkurenční schopnost.

Třetím bipolárním tříděním je rozdělení podniků na ty pod zahraničním vlastnictvím a na podniky domácí. Domácí podniky, zejména ale podniky vzniklé privatizací bývalých státních gigantů, mají ve srovnání s multinacionálními korporacemi výrazně menší prostor pro svůj rozvoj. Produktivita práce v podnicích se zahraničními vlastníky je ve srovnání s domácími podniky téměř dvojnásobná, přičemž úroveň mezd určují zaostávající domácí podniky. Proto zahraniční firmy si mohou dovolit vyplácet mzdy vyšší pouze o 25-40%, než je tomu v domácích firmách a současně tím získávat kvalitnější pracovníky. Ještě vyšší je jejich náskok v míře investic a exportu. Domácí podniky proto rostou výrazně pomaleji a specializují se stále více na výroby náročné na nekvalifikovanou práci, které současně jsou výrobami s nízkou přidanou hodnotou.

Kontrast mezi velkými podniky na jedné straně a sektorem malých a středních podniků poukazuje na čtvrtý druh dvoukolejnosti. Ta se až do roku 2006 projevovala u nás dvoukolejností jim věnované institucionální podpory (například v oblasti průmyslové politiky). Malé a střední podniky (to je podniky do 250 zaměstnanců) jsou ve většině vyspělých zemí nejdůležitějšími zaměstnavateli a v

mnoha zemích táhnou zhruba polovinu HDP. Podobné je to také i u nás. Nicméně, vzhledem k prioritám privatizace byly české politiky státu a institucionální úlevy dlouho zaměřené výrazně ve prospěch velkých podniků. Malé a střední podniky tak byly dlouho ponechané na svépomoci, často bez přístupu ke kapitálu a úlev od byrokracie. Nicméně, přes to všechno tyto podniky, vzniklé většinou na zelené louce, prokázaly nesmírnou houževnatost a na konci transformace se staly výrazně rostoucím sektorem, který byl schopen konkurovat zahraničním firmám. Změna nastala až s příchodem sedmiletých operačních programů Evropské komise, zejména ale OP "Podniky a inovace" a OP "Věda a výzkum pro inovace", které pro období 2007-13 slibují podpořit podnikání částkou 160 miliard korun.

K silným stránkám českého ekonomického prostředí naopak patří vysoká míra soukromých úspor, což přispívá (přes klesající tendence od r. 1998) ke stále vysoké míře investic. Na druhé straně soukromé úspory a investice zatěžuje vysoký schodek veřejných rozpočtů, který nejenže není schopen generovat kvalitní investice, ale soukromé investice brzdí a vytlačuje je z trhu. Veřejné finance, a jimi podporovaná přebujelá a stále rostoucí veřejná správa, souvisejí s několika dalšími neduhy, které zvyšují transakční náklady podnikání: byrokracií, korupcí, nedokonalou legislativou založenou na tzv. pozitivním právu a neefektivním způsobem jeho vynucování.

Z hlediska makrostruktury HDP vysoký podíl zpracovatelského průmyslu přestává být z dlouhodobého hlediska výhodou. Stoupající mzdy v kombinaci s jeho značnou energetickou náročností, drahou energií a ekologickými limity bude omezovat jeho konkurenční schopnost. Průmysl se bude muset začít stěhovat do zemí s příhodnějšími podmínkami, například do Rumunska nebo na Ukrajinu. Tím se však značně oslabí kanály českého exportu, který je příliš koncentrován ve zpracovatelském průmyslu. Východiskem by bylo nastartování exportu ze sektorů služeb. Ty jsou však u nás, s výjimkou turistiky a dopravy, značně nekonkurenční a tudíž nerozvinuté.

Česká ekonomika nastartovala jednu z nejhlubších transformací mezi post-komunistickými zeměmi a má potenciál růstu v tempech vyšších než 6% ročně, **podáří-li se odstranit bariéry růstu ve státem "chráněných" sférách jejího vlivu**. Bohužel, většina našich prognóz počítá s dlouhodobým snižováním tempa růstu HDP a příčiny k tomu se hledají ve vnějších podmínkách. Skutečným problémem jsou však ty vnitřní podmínky.

Mimořádně vysoký stupeň otevřenosti české ekonomiky vůči světovým tokům zboží, financí, práce a know-how je jak předností, tak i rizikem budoucího vývoje u nás. Na jedné straně otevřenost skýtá vysoké výnosy z dělby práce a difúze technologií. Na druhé straně to vyžaduje vysoké nároky na přizpůsobovací procesy, které v krátkém období mohou být velice bolestivé. Subjekty podnikání a pracovní síla musí sledovat světové trendy a včas na ně reagovat. Jaké trendy můžeme očekávat?

Zásadní je například nové postavení výrobních faktorů, které se značně odlišuje od vývoje za posledních 150 let. Faktor přírodních zdrojů se stane pro nás ještě významnějším omezením než kdykoli předtím. Není to jen strana ekologických limitů, které se pro energii plýtvající českou ekonomikou mohou stát vysoce nákladnými, ale zejména otázka přístupu ke zdrojům energie. Česká závislost na energiích se přesouvá výrazně na Rusko. Je to sice zatím "jen" 34% energie (zbytek získáváme převážně z domácích zdrojů), ale různé druhy energie nejsou vzájemně zaměnitelné. Přílišná závislost na Rusku má značná ekonomická a politická rizika, proti nimž se můžeme částečně bránit trojím způsobem:

- První volbou je integrace domácí energetiky do západních struktur, které by byly schopné odolat náporu silnějšího ruského kapitálu. Ruský kapitál z oblasti energií se však stává tak silným (například Gazprom, Rosněft nebo Lukoil), že už i mnohé zdánlivě silné západoevropské společnosti (například E.ON nebo ÖMV) budou výrazně slabší při měření sil s ruskými giganty. Spojování sil mezi středoevropskými outsidersy (například mezi MOLEm, PKN Orlenem a ČEZem) je nedostatečné, protože ani zdaleka nevytváří dostatečnou ekonomickou sílu, která by se mohla poměřit byť jen s druhořadými ruskými společnostmi.
- Druhou možností je rozvoj domácích alternativních zdrojů pod ochranou (navrhované) společné energetické politiky EU. Pro nás přichází do úvahy nejen jaderná energie, ale zejména produkty vycházející ze zemědělství, které by se jinak muselo v rámci reformy CAP EU utlumovat. Jedná se o výrobu etanolu, bioplynu a gazifikovaného uhlí, dřeva a rostlinné celulózy, jejichž stávající technologie není natolik efektivní, aby výsledné produkty nemusely být osvobozené od spotřební daně. Daný obor se však za posledních 10 let otevřel revolučním inovacím prvního technologického sledu. Například může těžit z nedávných objevů v oblasti

genetiky a biotechnologií, které naznačují, že produkce biopaliv a vodíku by se v dohledné době mohla dostat do stadia technologií tzv. druhé a třetí generace. Pak by jejich výroba nevyžadovala dotace a potenciálně by i u nás mohla pokrýt až 20% energetické potřeby.

- Třetí strategií je omezování energetické spotřeby. Jedná se jednak o útlum energeticky náročných odvětví průmyslu a jejich nahrazování službami. Dále jsou to zásadní změny v normách stavebnictví a dopravy, které by šetřily energií na vytápění a provoz. Energetické politiky a pobídky ve všech třech zmíněných programech by zřejmě musely být harmonizovány v rámci celé EU.

Pokud jde o další výrobní faktory, význam ekonomického (finančního) kapitálu bude pro nás jako celek ustupovat vlivem globalizace světových financí a neklesajících úspor. Kapitálu bude ve světě dostatek a jeho úrokové sazby by pro naše klienty s dobrým ratingem měly zůstat nízké. Jeho dosažitelnost však bude záviset na stabilitě našeho členství v EU. S tím souvisí i nadále neuspokojivý stav českých veřejných financí, který měnovou stabilitu spíše podkopává, než aby ji bránil.

Klíčový význam bude pro nás mít budování lidského kapitálu a vědy. V obou Česko za světovými lídry zatím výrazně zaostává. Využívání dovedností však bude stále více vystupovat v kombinaci s kulturním a společenským kapitálem. To znamená, že hospodářský úspěch bude v mnohém záviset na tom, jak se budou formovat místní elity. Ty u nás byly značně poškozeny fenoménem negativního výběru (např. v průběhu privatizace) a možnostmi prosperovat v prostředí nízké konkurence, korupce a zneužívání veřejných financí. Zásadní pro rozvoj je to, zda společenské elity dokážou formovat vize a podněcovat strategické zvraty, nebo zda se jen vezou na proudech, které generuje někdo jiný. Platit se ve světě bude hlavně za originalitu a vůdcovství, zatímco konformita s davem není projevem vysoké kvality lidského kapitálu. Přitom ke strategiím ekonomické avantgardy patří i prosazování etiky spravedlnosti, rovnosti a solidarity.

Využívání trhů v globalizované ekonomice zůstává pro její růst stále klíčovou podmínkou, přestože takové trhy už dávno nelze nazývat dokonalými. Moderní pojetí trhů navíc překračuje hranice podnikového sektoru. Konkurenci, soutěž a licitaci metodou dílčích vyjednávání lze uplatňovat i ve státní správě, neziskových a občanských organizacích a v politických stranách. Trhy, a tím i podniky, se současně integrují jak s rozhodováním v hierarchických (byrokratických) strukturách, tak s organizacemi občanského sektoru.

Možnosti zneužití trhů nadnárodními a oligopolními organizacemi a spojením podniků s byrokraciemi nejrůznějších denominací jsou proto značné. Na druhé straně naše místní trhy mezinárodně neobchodovatelných statků také mohou selhávat. Také se nacházejí ve stavu nedokonalé konkurence a vlivem až chronického zneužívání lokální tržní síly u nás dochází k častým konfliktům s efektivností a sociálními a politickými zájmy lidí. Nebezpečí je obzvláště vysoké u veřejných statků, kde jsou naše trhy silně regulovány a to až k eliminaci všech tržních forem (například u veřejného školství). Politika posilování efektivnosti trhů pomocí regulace nebo deregulace (v závislosti na charakteru trhu) u nás nemá téměř žádnou tradici a tak nebezpečí jednostranné dominance při poskytování veřejných statků je u nás značné. U veřejných zakázek soukromého sektoru (např. ve stavebnictví) to může vést až na hranici zajištění státu (state capture), kde dodavatelské firmy určují jak má zakázka vypadat a kolik bude stát.

Rozhodování o strategických liniích hospodářských politik ČR u nás musí rozlišovat mezi dvěma základními segmenty moderní ekonomiky, které mají odlišné podmínky pro své řízení: jde o segment mezinárodně obchodovatelných statků a o segment zbývajících statků, které jsou obchodovatelné jen lokálně. Oba se odlišují úrovní konkurence, která je v prvním případě mezinárodní; ve druhém případě je jen lokální, tj. národní, regionální nebo jen na úrovni obce. Česká ekonomika je jednou z nejvíce otevřených na světě, s mimořádně vysokým podílem zpracovatelského průmyslu na HDP. To je česká optimální strategie růstu, objektivně daná naší geografickou polohou, tradicemi a komparativní výhodou ve vybavenosti lidským kapitálem.

Závislost zhruba poloviny HDP na světových trzích znamená, že parametry jeho výroby, efektivnosti a kvality jsou nám dány zvnějšku (exogenně) a my máme lokálně jen málo prostředků k tomu, abychom je ovlivnili. V tomto ohledu je pro sektor mezinárodně obchodovatelných komodit naprosto zásadní prostředí ekonomické svobody, kde podnikový management má možnost rychlé volby z co možná nejširších variant svého jednání. Bohužel, přesně tato podmínka se u nás setkává s rostoucím neporozuměním ze strany státu. Obranou podniků proti tomu je převod účtů to liberálních zemí, případně integrace podniků do mezinárodních sítí, kde rozhodování přechází na zahraniční ústředí.

Současně takový podnik využívá své zvýšené ekonomické síly k obrácení ingerencí formou koalic s politickými stranami a státní byrokracií, což vede k "zajetí státu" a klientelismu. Bohužel, nakonec jsou obětí tohoto systému malé a střední domácí podniky, které tak ztrácejí konkurenční schopnost. Jsou to právě tyto podniky, které stojí za více než polovinou české zaměstnanosti a jež by při správném nastavení institucionálního rámce měly být neméně důležitým doplňkem expandujících velkých nadnárodních firem. Měly by tudíž těžit z jejich externalit a zpětně těmto korporacím přidávat na konkurenční schopnosti, což by je u nás udrželo déle. Oslabené malé a střední podniky tak nepřímo oslabují i ty velké.

Jiná je situace s mezinárodně neobchodovanou půlkou HDP: největšího pokroku v působení národních politik na růst ekonomiky lze u nás dosáhnout zlepšeními právě na tomto poli.

Problém formování budoucí strategie hospodářské politiky ČR ostatně nespočívá v neznalosti, co je třeba změnit, nýbrž jak! Má-li české vrcholové vládnutí podstatnější deficit, je to souběžně s nízkou mírou kultivace politické scény ještě **nedostatek strategické dimenze rozhodování**. Státní (veřejný) sektor je hierarchicky organizován, což ho předurčuje k tomu, aby se opíral o dlouhodobé strategie (indikativní plány) své práce. Zatím se však u nás nenašel politik a s ním spojená skupina se silným stranickým a společenským zázemím, který by **ucelenou dlouhodobou vizi veřejné správy** nejen předložil veřejnosti, natož aby ji i udržel prosazovat po celou dobu jejího návrhu. Bohužel, politický styl vládnutí (*social governance*) a práce se strategickými koncepcemi jsou spojené nádoby, z nichž ta první zatím dokázala blokovat tu druhou.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ekonomické prostředí je faktorem, který může JMK - ať již přímo, či prostřednictvím „dobrého vzoru“ - relativně intenzivně ovlivnit. A to prostřednictvím vlastní aktivní podpory malého a středního podnikání (zvláště inovačního), podpory snižování energetické náročnosti výroby i bydlení, ekonomizací fungování vlastního sektoru veřejných služeb a zavedením přísných norem protikorupčního jednání.

3.3 Sociální prostředí

3.3.1 Demografické chování

V rozmezí let 2008 - 2030 se v rámci celé EU očekává přírůstek počtu obyvatel ve výši pouhých 5%, podíl EU na světové populaci se tak do roku 2030 dále citelně sníží (Eurostat, Projekce obyvatelstva, EUROPOP 2008). I tento přírůstek přitom bude regionálně silně diferencovaný. Růst populace lze očekávat jen v cca polovině regionů (NUTS 2), a to jen výjimečně souběhem kladného salda přirozené měny a kladného salda migrace. Migrační saldo, z cca 85% tvořené **migrací mezi regiony EU**, se stane hlavním faktorem vývoje absolutního počtu obyvatel v jednotlivých regionech. To povede v EU k ještě **větší diferenciaci demografických charakteristik**, než je tomu dosud. Např. variační rozpětí medianu stáří obyvatel regionů NUTS 2 se v letech 2008 a 2030 zvýší (z 32,9 - 47,8 let v roce 2008 na 24,2 - 57,0 let v roce 2030), stejně jako variační rozpětí podílu osob starších než 65 let (v roce 2008: 9,1% - 26,8%, v roce 2030: 10,4% - 37,3%). Tato projekce je ovšem budována na předpokladu regionálně stabilních měr porodnosti a úmrtnosti a na zachování současných trendů migrace. Tyto předpoklady jsou ovšem závislé na jak na budoucím vývoji sociálních a ekonomických podmínek jednotlivých regionů, tak na cílevědomých opatřeních v rámci **národních a regionálních populačních politik**.

Pokud jde o ČR, podle poslední demografické projekce ČSÚ (Projekce obyvatelstva v krajích a oblastech ČR do roku 2065, 2010) by se - za předpokladu nulové vnitřní i zahraniční migrace - snížil do roku 2030 počet obyvatel všech krajů (např. v případě JMK o cca 1,7%). Za ČR jako celek by došlo k úbytku počtu obyvatel z 10,468 mil. (2009) na 10,275 mil. (2030). I zde s populačním poklesem úzce souvisí proces demografického stárnutí populace.

Tyto trendy jsou v první řadě důsledkem oslabování **postavení rodiny** a k její destabilizaci, k němuž došlo v období po roce 1990. Na současnou nízkou úroveň plodnosti nepochybně působí pragmatické

chování mladých lidí, kteří odkládají narození dětí a tím i vstup do manželství do vyššího věku v důsledku nejen širších životních možností, ale i nepříznivých sociálních a ekonomických podmínek pro zakládání a existenci rodin. Především jde o konflikt vyšších nároků na uplatnění jednotlivců na trhu práce s nároky rodinného života při současném oslabení opěrné sítě péče o děti, dále negativně působí relativně vysoká nezaměstnanost mladých lidí a nedostupnost finančně únosného bydlení. Domácnosti s dětmi, a zejména osamělé matky, jsou častěji ohroženy chudobou než zbytek populace. Ve vytvoření nepříznivého populačního a rodinného klimatu se promítl i dosavadní postoj státu k problematice populačního vývoje a postavení rodin s dětmi ve společnosti, kde byl dosud prosazován liberální názor, který podtrhoval individuální rozhodování o počtu dětí a době jejich narození bez aktivního působení státu a masivně byla preferována flexibilní pracovní síla bez ohledu na rodinné dopady. Přes některá dílčí opatření nebyla dosud zformulována státní rodinná politika, která by odpovídala novým podmínkám demografického chování a života rodin ve společnosti. Vytyčení a realizace takové to národní politiky se zdá v horizontu SRJMK spíše nepravděpodobné.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Vzhledem k silně nadregionální povaze základních demografických trendů je ovlivnitelnost daného faktoru ze strany JMK relativně malá. Přímé i nepřímé propopulační opatření realizované krajem mohou mít jen slabou finální účinnost, větší naděje na pozitivní efekt by mohly mít opatření k podpoře migrace, a to nejen v rámci ČR, resp. EU, ale i z tzv. třetích zemí.

3.3.2 Životní styl - sdílené hodnoty

Vývoj hodnotových struktur je významným zdrojem vývoje motivace, chování a také způsobu života, kultury a rozvrstvení společnosti na těchto základech. Pokud jde o Českou republiku, ukazuje se, že hodnotové preference se zde v posledních přibližně dvaceti letech vyvíjely podobně jako ve většině evropských zemí, s rozdíly v poklesu váhy hodnoty rodiny, náboženství a politiky a s vyšším nárůstem hodnoty volného času. Značné difference jsou ale v hodnotových orientacích a hodnotových rámcích. Stále jsou ve společnosti ČR více zastoupeny hodnoty hédonistické, ale i rovnostářské a etatistické, hodnoty spojené s malou otevřeností vůči změnám a odlišnostem, hodnoty individualistické a konformistické. Roste sice podíl lidí aktivně přistupujících k životu, ale zároveň se zvyšují podíly fatalistů a dokonce i nihilistů. V letech po roce 1989 se většina společnosti snažila nové hodnoty vstřebat do zažitých hodnot přijatých dříve, což se do současnosti dařilo, byť za cenu rostoucích rozporů. Ty se v tomto směru objevují jednak mezi věkovými kategoriemi a vzdělanostními skupinami obyvatelstva, mezi regiony ČR, ale také mezi elitami, veřejností a pasivními či vyloučenými vrstvami společenství. To zakládá možnosti vážných konfliktů a krizí v blízké budoucnosti. Hodnotová sebereflexe není přítomná ani v médiích, ani ve vládnutí. To vše zakládá nebezpečí anómie a toto nebezpečí může být výrazným ohrožením rozvoje kvality a udržitelnosti života společnosti v ČR.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ovlivnitelnost daného faktoru ze strany samotného JMK je extrémně malá.

3.3.3 Vzdělanost a vzdělávání

Rozvoj lidských zdrojů je pro ČR klíčovým tématem. V současnosti zde lze identifikovat pět hlavních bariér:

- Nesoulad mezi požadavkem trhu práce a nabídkou kvalifikovaných pracovních sil.
- Neúplná transformace českého školství, které selhává při budování lidského kapitálu.
- Nevhodná struktura veřejných výdajů na výzkum.
- Nevyhovující systém hodnocení výzkumu a jeho slabé propojení s rozdělováním veřejných financí.

- Nízká koordinovanost národních politik souvisejících s výzkumem a inovacemi.

Základem odstranění zmíněných bariér je řešení problémů v systému vzdělávání a ve vzdělanosti. Česká republika tradičně vykazuje v mezinárodním srovnání vysoký podíl populace s dosaženým středoškolským vzděláním. Naopak hluboko pod průměrem EU a OECD je tradičně podíl obyvatelstva s terciárním vzděláním. Vzdělanostní struktura populace odráží vzdělávací systém země desítky let do minulosti. Změny v nabídce vzdělávání i v chování a aspiracích obyvatelstva se do celkové vzdělanostní struktury promítají jen pozvolna. Rychlejší posun je řešitelný formou tzv. dalšího vzdělávání dospělých. Česká republika (spolu s Polskem a Slovenskem) patří bohužel k zemím, kde jsou rozdíly v účasti na dalším vzdělávání a jeho rozsahu mezi různými vzdělanostními skupinami vůbec nejvyšší. Rozdíly ve vzdělanosti se tedy touto cestou v české populaci ještě dále zvyšují i po ukončení počátečního vzdělání: vzdělaní lidé se stávají ještě vzdělanějšími, lidé s nižším vzděláním svůj handicap až na výjimky nedotahují.

Český vzdělávací systém ve srovnání se vzdělávacími systémy jiných zemí vykazuje značnou selektivitu. V České republice existuje 5 různých typů škol pro 15leté žáky, což je nejvíce mezi zeměmi OECD (stejně hodnoty dosáhlo ještě Slovensko). Současně ČR patří mezi země s nejnižší věkovou hranicí první selekce žáků do různých typů škol (11 let, průměr zemí OECD je 15 let). Spolu s Nizozemskem je pak ČR zemí s nejvyšším podílem dětí se speciálními vzdělávacími potřebami, které se vzdělávají odděleně. Mnohé české i mezinárodní studie prokazují, že raný věk selekce zvýrazňuje vliv rodinného zázemí na vzdělanostní dráhu dětí a přispívá k vzdělanostní reprodukci. Vysoká selektivita vzdělávacího systému se v České republice pojí s velkými rozdíly ve znalostech žáků a studentů z různých typů škol a je jednou z příčin nerovného přístupu k vyšším stupňům vzdělání.

České školství patří v mezinárodním srovnání mezi finančně zanedbávané. Statisticky významně méně než ČR ze zemí OECD vynakládají na vzdělání jen Řecko a Turecko. Hluboko pod průměrem zemí OECD jsou i výdaje přepočtené na jednoho žáka či studenta. Přímé výdaje na vzdělávání na jednoho žáka v primárním a sekundárním vzdělávání jsou oproti průměru OECD asi dvoutřetinové, na mezinárodní průměr se však postupně dotahují. Výdaje na jednoho studenta terciárního stupně vzdělávání sice dosahují téměř tři čtvrtin průměrných výdajů v zemích OECD, rozdíl mezi ČR a průměrem OECD ve výdajích na studenta v sektoru terciárního vzdělávání se tedy zvyšuje. Největší deficity má Česká republika ve financování vědy a výzkumu na vysokých školách, výdaje na jednoho studenta v této oblasti nedosahují ani třetiny průměrných výdajů zemí OECD.

Česká republika přitom patří k zemím s nejsilnější vazbou mezi dosaženým stupněm vzdělání a výší příjmu: lidé s terciárním vzděláním vydělávají v průměru 1,8krát více než lidé se středoškolským vzděláním a dokonce 2,5krát více než lidé se základním vzděláním. Větší rozdíly mezi příjmy vysokoškolským vzděláním a lidí se vzděláním středoškolským jsou již jen v Maďarsku, poměr mezi příjmy lidí s terciárním a pouze nižším sekundárním (základním) vzděláním jsou vyšší než u nás ještě v Portugalsku a USA. Ve všech zemích OECD dosáhl v průměru člověk bez středního vzdělání 53 % platu osoby s terciárním vzděláním. Podobně silný je i vztah mezi dosaženým vzděláním a rizikem nezaměstnanosti.

Při extrapolaci současných trendů ve vzdělávání do budoucnosti, lze odhadnout, že:

- Vlivem zvýšení účasti na terciárním vzdělání v mladších generacích a generační obměně bude docházet k zvyšování počtu vysokoškoláků v populaci. Vzhledem k slabým populačním ročníkům v nejmladších generacích však ke změnám v celkové vzdělanostní struktuře bude docházet jen pozvolna a trend bude pravděpodobněji pomalejší než ve většině okolních zemí. Pravděpodobně bude nadále docházet k internacionalizaci vzdělávání, především na terciární úrovni, tj. k zvyšování počtu cizinců na českých vysokých školách a počtu českých studentů v zahraničí.
- Nadále asi bude pokračovat útlum zájmu o nematuritní obory, a to zejména ve velkých městech. Vzhledem k slabým populačním ročníkům bude pravděpodobně stále obtížnější naplnit mnoho nematuritních (učebních) oborů.
- K výraznějšímu rozvoji by mohlo dojít v oblasti dalšího vzdělávání, pravděpodobně se bude zvyšovat účast na dalším vzdělávání a také význam dalšího vzdělávání v životě. Pokud ovšem nedojde k zásadním změnám v podpoře dalšího vzdělávání lidí s nižší kvalifikací, budou se dále prohlubovat rozdíly mezi těmi, kteří se dále vzdělávají, a těmi, co nikoli.

- Nastartované kurikulární reformy počátečního vzdělávání a snahy o porovnávání výsledků vzdělávání povedou pravděpodobně k vnitřní diferenciaci na různých vzdělávacích stupních a k zvětšování rozdílů mezi školami. Bez systémových změn však nelze očekávat výrazné zmírnění selektivity vzdělávacího systému, naopak diverzifikace škol povede spíše k zvyšování mezi vzdělanostními šancemi různých sociálních skupin.
- I do budoucna lze očekávat zvyšování vlivu rodičů a žáků, ale i obcí a dalších lokálních subjektů na podobu základního a středního školství, a lze očekávat i krajevou diverzifikaci vzdělávacích politik.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ovlivnitelnost daného faktoru je ze strany JMK relativně značná: užší spolupráci s podnikatelskou reprezentací, Úřady práce a vysokými školami, zejména však díky svému vlivu na rozsah a strukturu regionálního školství.

3.4 Technické a technologické prostředí

Přes v tuzemsku často opakovanou tezi o vědě, výzkumu a technologiích jako „hybné síle pokroku“ se ČR v této oblasti zdroje konkurenceschopnosti nachází hluboko pod úrovní evropského průměru. Zvláště zaostává v intenzitě inovačních aktivit na úrovni podniků, v technologickém transferu, ve využití kooperačního potenciálu, v podnikových výdajích na výzkum, vývoj a inovace, v patentové aktivitě, ve spolupráci výzkumu s průmyslem, ve využití rizikového kapitálu, ale i v řadě aspektů rozvoje a využívání lidských zdrojů.

V ČR dlouhodobě chybí systematická a koordinovaná politika státu, směřující k vytváření celkově **proinovačního prostředí**. Ve vyspělých ekonomikách patří právě tato politika k účinným rolím státu, které by měl ve veřejném zájmu vykonávat. Na národních a regionálních úrovních jsou tam vytvářeny a realizovány inovační politiky, které zahrnují relativně široký okruh veřejných iniciativ orientovaných k podpoře inovačních aktivit. Svým zaměřením se tyto politiky stále více dostávají do přirozených vazeb s výzkumnou, průmyslovou, sociální a dalšími politikami.

Při srovnání v rámci zemí OECD jasně vystupují největší slabiny českého inovačního prostředí (pořadí je uvedeno dle výsledků srovnání, nikoli dle absolutní závažnosti):

- Nejhuře dopadá srovnání v počtu podaných přihlášek patentů všeho druhu.
- Malá podpora spin-off firem v jejich raném stadiu vývoje.
- Neuspokojivá situace v oblasti vzdělávání (ČR silně zaostává v počtu studujících na vysokých školách VŠ v oborech přírodní vědy a inženýrská studia a v celoživotním vzdělávání).
- Podprůměrné výdaje do financování výzkumu a vývoje, zejména výdajů soukromé sféry.
- Nízký podíl rizikového kapitálu (speciálně pro rozvoj hi-tech oborů).

Kupodivu ještě huře běžně dopadá ČR v tzv. netechnických inovacích („pokročilé manažerské techniky“, „nové nebo podstatně změněné organizační struktury“ apod.). S tím souvisí i slabá ochrana v oblasti duševního vlastnictví.

Nejslabším článkem ve faktoru technologického prostředí ČR je **nízká intenzita inovační aktivity firem**. Výdaje na inovace jsou v ČR zhruba na 60 % průměru zemí EU-27. Nedostatečné výdaje na inovace v českých podnicích především důsledkem nedostatku provozního kapitálu a nedostupnosti externích finančních zdrojů. Podobné jsou zřejmě i příčiny nižšího podílu firem, které inovují jak samy, tak ve spolupráci s jinými firmami (zde ukazatel dosahuje 46 % průměru EU-27).

Důsledkem nedostatečných výdajů na inovace a nižšího počtu firem, které k nim přistupují, je potom i nízká hodnota ukazatele vývozu high-tech výrobků: nižší než 70 % průměru EU-27. Nad průměrem je ČR ve výdajích jen za informační a komunikační technologie, což se však do dynamiky a objemu inovací nijak zvlášť, aspoň zatím, nepromítá. Co do absolutního rozsahu jsou na prvním

místě inovační výdaje v automobilovém průmyslu, ani zde však není zřetelný multiplikační efekt v rámci navazujících odvětví.

Řešením pro malé a střední české firmy, které bohužel stále mají jen minimální šanci financovat svůj rozvoj bankovními úvěry (i v případě kvalitních business plánů), může být využití rizikového kapitálu. Financování rizikovým kapitálem je však ČR na extrémně nízké úrovni: ukazatel charakterizující rizikový kapitál pro rané podnikání je v ČR na úrovni cca 4 % ve srovnání s průměrem EU-27, a pozice země se relativně postupně ještě zhoršuje. Investice rizikového kapitálu jsou u nás negativně ovlivňovány nejen nedostatečnou připraveností firem pro vstup rizikového kapitálu a neochotou managementu ztratit kontrolu nad firmami, ale také poměrně vysokým investičním prahem a nároky na růst firmy, které obvykle požadují venture kapitáloví investoři.

Odhad trendů vývoje inovační politiky ČR je - při tomto neuspokojivém výchozím stavu a při absenci jasné a trvale prosazované proinovační politiky v ČR - velmi obtížný. Na jednu stranu lze navázat na pozitivní kroky učiněné v České republice za posledních 15 let, jako byla výrazně zvýšena podpora vědy a výzkumu z veřejných zdrojů, programy a iniciativy, které dokázaly úspěšně propojit aktivity výzkumných organizací a podnikové sféry, vybudování sítě vědeckotechnických parků a dalších institucí, napomáhajících transferu technologií. Systém ochrany průmyslového vlastnictví je v současnosti již plně harmonizován se systémem komunitárním. Investiční pobídky byly rozšířeny o podporu strategických služeb a technologických center. Novým významným podnětem jsou operační programy, naplňující ideu vzájemného vyrovnání mezi zeměmi Evropské unie s podporou strukturálních fondů.

Inspiraci lze rovněž hledat v (globálním) potenciálu základních oblastí vědeckého výzkumu a technologických možností pro inovace. Zde lze v příštích 20 - 25 letech očekávat následující trendy:

- Pokrok v oblasti informačních technologií (IT)
- Pokrok v nanotechnologiích
- Inovace v biotechnologiích
- Materiály a materiálové inženýrství
- Investice do výzkumu a vývoje

Klíčovou roli přitom bude hrát synergie mezi těmito pěti trendy.

Pokud jde o **informační technologie**, během uplynulých třiceti let se výpočetní výkon zdvojnásoboval přibližně každé dva roky. Tento trend, známý jako Mooreův zákon, podnítil IT revoluci a náhlý vzestup v souvisejících technologických aplikacích. Dostupné studie očekávají, že Mooreův zákon se udrží ještě po dalších dvacet let, než budou překonány limity křemíkových technologií. Potenciální materiály zahrnují uhlíkové nanotrubičky nebo křemíkové nanovodiče, které mohou poskytnout trojnásobný výkon ve srovnání s konvenčními tranzistory na stejné energetické úrovni. Kolem roku 2020 se mohou tranzistory v čipech mikroprocesorů „scvrknout“ na úroveň několika atomů a fungovat na bázi kvantové mechaniky¹⁹.

Perspektivně do roku 2025 bude také pokračovat vývoj internetu. Široká škála integrace počítačových systémů přes vysokorychlostní sítě umožní vytvářet síťová zapojení počítačů, umožňující uživatelům dosáhnout potřebného výpočetního výkonu, úložné kapacity, sdílení dat a software bez ohledu na konkrétní umístění počítačů.

Nanotechnologie kombinuje prvky chemie a inženýrství. Zásadní nanotechnologické objevy jsou očekávány v období příštích pěti až dvaceti let v závislosti na specifických obchodních výrobcích a aplikacích. Nanotechnologie pravděpodobně ovlivní většinu oblastí elektroniky, medicíny, materiálů, strojírenství a životního prostředí. Odborníci věří, že NT budou páteří příští technologické vlny jako nové platformy, která se stane menší a více výkonnou. Pokroky nanotechnologií mohou zásadně pomoci zlepšit diagnostické testy v medicíně. Do roku 2020 elektrografické kvantové bodové technologie založené na NT pravděpodobně překonají současné postupy zpracování vzorků při

¹⁹ Možnost řídit spin elektronu s cílem zvýšení výpočetního výkonu - známý jako spintronika nebo spinová elektronika - se může objevit brzy poté.

zjišťování drog, zjišťování genotypu nebo dalších biologických aplikací. Zásadní objevy v IT a nanotechnologiích pravděpodobně radikálně změní procesy sahající od obchodní logistiky až k řízení válečných konfliktů. Lze očekávat vznik robotizovaných dopravních prostředků, které budou fungovat bez lidské posádky, jen za pomoci vysoce přesných senzorů a spolehlivých a výkonných navigačních systémů. Tyto technologie budou plně k dispozici v příštích 5 - 15 letech, což znamená rozšíření automatizované dopravy nákladů v horizontu 20 - 25 let.

Nanotechnologie ve spojení s rozvojem IT velmi pravděpodobně povedou rovněž ke vzniku zbraňových systémů, které dnes označujeme za futurologické. Miniaturizované průzkumné nebo zbraně nesoucí létající roboty řízené na bázi umělé inteligence, bezpilotní bombardéry nebo tanky bez osádky již dnes vyvíjí nejen USA nebo Izrael, ale mohou je vyvíjet i státy, podporující mezinárodní terorismus. Tomuto trendu napomáhá rovněž snižování ceny a zvyšování nabídky výzkumných pracovníků pocházejících z Číny nebo z Indie a rovněž stále pokračující exodus vysoce kvalifikovaných specialistů na vojenský výzkum ze zemí bývalého SSSR. Nekontrolované šíření nanotechnologií v současném globalizujícím se světě proto může představovat přímé ohrožení západních zemí a jejich obyvatel.

Biotechnologie se vztahují na aplikaci vědy a technologií do živých organismů za účelem změnit živé nebo neživé materiály pro produkci znalostí, zboží a služeb. Ačkoli pokrok v biotechnice již ovlivnil určité oblasti (např. farmaceutický průmysl), analytici předpovídají, že zásadní změny začnou někdy po roce 2015. Lze očekávat zejména pokrok ve zvládání nemocí, drogových závislostí, genetické terapie, snížení stresu, paměťové drogy, protetika, biotické implantáty a rovněž transplantace zvířecích orgánů. V kontextu bezpečnostní situace, charakterizované vysokou zranitelností přenosových tras energií, se zde jeví jako perspektivní investice do výzkumu a vývoje nových technologií, zaměřených na vytváření zdrojů energie lokálního charakteru (biopaliva, biorafinerie apod.). Biosenzory mohou být schopné zachytit a přesně detekovat specifické molekuly plynů, par nebo pevné částice v koncentracích o několik řádů nižších ve srovnání se současnými systémy. Účelové počítačové sítě by tak mohly umožnit cílené monitorování rizikových objektů (metro, nádraží) a lokalit v reálném čase na přítomnost biologických nebo chemických agens.

Jako perspektivní se v příštích 20 - 25 letech jeví kombinované **konstrukční materiály** pro dopravní systémy (pozemní, letecké i kosmické) a pro klasickou, jadernou, solární a chemickou energetiku. Tyto materiály budou schopné zachovávat si vlastnosti i v extrémních podmínkách (vysoké tlaky, vysoké i velmi nízké teploty). Výzkum nových materiálů pro lékařství, biomedicínu a farmacii, jakož i pro informační a komunikační technologie (senzory, displeje) má zásadní význam rovněž pro zachování kvality lidského života i do vysokého věku. Těžiště materiálového výzkumu pravděpodobně bude studium vztahů mezi strukturou a vlastnostmi materiálů a jejich kombinací na všech úrovních. To povede k optimalizaci jak vlastností materiálů, tak postupů a technologií jejich výroby. Opomenout nelze ani význam funkčních rozhraní, která kopírují přírodní systémy a obsahují organické i anorganické komponenty v celém rozsahu vzájemných kombinací od pevných a houževnatých k ultrapevným a ultralehkým materiálům.

Mezi perspektivní **zdroje energie** pro budoucích 20 - 50 let patří zejména malé stavebnicové vysokoteplotní jaderné reaktory nové generace pro menší regiony (města), chlazené héliem nebo vodou v superkritickém stavu, případně reaktory pracující s roztavenými solemi. Jako perspektivní zdroj energie se ukazuje rovněž opětovné využití již vyhořelého jaderného paliva. Právě v této oblasti má Česká republika významné postavení i v rámci organizace Euratom. Perspektivním zdrojem elektrické energie je v dlouhodobém horizontu jaderná fúze. ČR se podílí i na budování a provozu reaktoru ITER - International Thermonuclear Experimental Reactor. V horizontu dvaceti let se dá pravděpodobně očekávat významný rozvoj energetických mikrogenerátorů - palivových článků, malých větrných turbín a slunečních panelů a buněk pro mikroregiony, případně přímo jednotlivé domy.

Při koncipování efektivní proinovační politiky v ČR však nelze zapomínat ani na to, že akcelerace uplatňování inovací nemusí mít na ekonomiku a sociální prostředí pouze pozitivní vliv. Nové objevy jsou zpravidla transformovány do produktů a aplikací ještě před tím, než může být doceněn jejich dopad. Rizika pro společenský rozvoj existují ve všech výše zmíněných oblastech s vysokým potenciálem inovací. Tak v oblasti informačních technologií jde např. o tyto hrozby:

- Ztráta osobního soukromí - vylepšené schopnosti udržovat širokou databázi a monitorovat elektronické signály mohou vést ke ztrátě soukromí.

- Oslabení sociálních vazeb, ztráta povědomí kulturní sounáležitosti - přechod na elektronickou komunikaci může vést v širokém měřítku k odosobnění vztahů uvnitř společnosti, k pocitům virtualizace okolního světa a ke ztrátě sociální identity. Tento trend může být dále podporován i změnou způsobu práce, zejména postupným přesouváním tvůrčích i administrativních pracovníků na domácí pracoviště, mimo pevná sídla firem.
- Nárůst zranitelnosti - větší závislost na technologiích napříč společnostmi nás může učinit více zranitelnými elektronickými útoky. Vzájemným propojením systémů se tato rizika mohou kaskádovými efekty násobit a vést ke vzniku kritických infrastruktur.
- Vznik digitálních ghett - regionální rozdíly mohou trvat a růst, jestliže některé regiony světa nemohou přispět nebo vstoupit do IT revoluce. Potenciální vedlejší efekty zahrnují trvalou chudobu a/nebo regionální nestabilitu.

V oblasti nanotechnologií jde o to, že:

- Problematické aplikace mohou vést ke zneužití nanotechnologií s rozsáhlými dopady na automatizaci procesů a nárůst nezaměstnaností v průmyslových oblastech.
- Masivní výroba komponentů pro nanotechnologie (na bázi uhlíku) může vést k dosud netušeným důsledkům jejich úniků a hromadění v životním prostředí.

V oblasti biotechnologií jde o to, že:

- Problematické aplikace mohou zahrnovat sporné technologie pro lidskou reprodukci (např. klonování), použití embryí pro získání kmenových buněk a použití účinných genetických léčiv. Sociální reakce mohou také nastat v dalších oblastech aplikace, např. při použití geneticky modifikovaných plodin.
- Zlepšení diagnostiky (stejně jako mapování genomu) může usnadnit zjištění zdravotní historie jedince a dědičnou dispozici pro nemoci. Tito jednotlivci mohou být odmítnuti pro určitá zaměstnání nebo jim může být odepřeno zdravotní pojištění.
- Rizika dvojího použití - technologie, které mohou sloužit lidem ku prospěchu, mohou být také zneužity ke škodě lidem. Například pokrok v civilních biotechnologiích může nepřímo pomoci jedincům nebo skupinám získat přístup k účinným biologickým zbraním.

V oblast výroby a distribuce energií:

- Snadná zranitelnost centralizovaných zdrojů energie a dálkových přenosových tras.
- Vzrůstající závislost EU a ČR na dovozech ropy a zemního plynu z nestabilních oblastí Středního a Blízkého Východu, případně z Ruska - export těchto surovin může být použit jako prostředek lokálního nebo regionálního politického vydírání a nátlaku.

Dogmatické prosazování technokratického přístupu, „realizace opatření“ a úřednických metod řízení výzkumu a vývoje či „zavádění“ inovací jen na základě omezeného chápání jejich skutečného významu by bylo jen cestou ke stagnaci a dalšímu zaostávání znalostní ekonomiky ČR. Jednostranně „manažerský“ pohled na inovace jako motor vývoje, jemuž se musí společnost bez ohledu na důsledky podřídít, může v důsledcích vést ke vzniku obtížně předvídatelných sociálně - patologických jevů, ohrožujících kulturní integritu demokratické společnosti nejen v Evropě (viz např. dopady prosazování biopaliv jako složky pohonných hmot na trh s potravinami v ČR, EU a díky globalizaci vlastně na celý svět).

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ovlivnitelnost daného faktoru je ze strany JMK relativně značná, což ostatně dokládá vzrůst inovačního potenciálu kraje v minulých letech. Cesta i nadále spočívá v podpoře regionálního vysokého školství a výzkumné základny, ale též v podpoře rozvoje spin - off firem, nabídky rizikového kapitálu apod. Nezanedbatelnou roli může sehrát kraj i při změnách „mentálního prostředí“, např. propagací významných inovací, realizovaných zásluhou regionálních institucí a firem, podporou nadané mládeže apod.

3.5 Enviromentální prostředí

O tom, jaký bude za 10 - 15 let stav české přírody a životního prostředí, rozhodne do značné míry také připravenost společnosti a jejích institucí životní prostředí a přírodu účinně chránit - tedy schopnost vyvinout, přijmout a uvést v praxi účinné nástroje ochrany životního prostředí, a to na globální, evropské, národní i místní úrovni.

Shrneme-li současné přístupy k ochraně přírody a životního prostředí (postupně aplikované i v podmínkách ČR), je možné konstatovat následující:

- Úzké propojení s konceptem udržitelného rozvoje, který mimo jiné vytváří rámec pro integraci ochrany přírody a životního prostředí do jednotlivých dílčích ekonomických odvětví a aktivit, které dnes mají na stav životního prostředí klíčový vliv (průmysl, energetika, doprava či zemědělství).
- Cílené snižování znečištění jednotlivých složek životního prostředí (voda, ovzduší, půda) s důrazem na prevenci při zajištění zdravého a bezpečného životního prostředí. Kromě tradičních znečišťovatelů, jako jsou průmysl či zemědělství a jeho chemizace, narůstá vliv dopravy a v souvislosti s celosvětově probíhající urbanizací také problém znečištění a zdravotních rizik ve velkých městských aglomeracích.
- Snižování zátěže na přírodní zdroje s cílem zabránit jejich nadměrnému čerpání, a to u obnovitelných (voda, dřevo) i neobnovitelných zdrojů (nerostné suroviny, fosilní paliva). V tomto ohledu je klíčové snižování materiálových toků, tedy surovinová úspornost na straně vstupů - spotřeby (např. zaváděním úsporných technologií, změnou spotřebních vzorců), tak i výstupů - tedy minimalizace odpadů (větší míra recyklace odpadů apod.).
- Ochrana přírody ve smyslu snižování tlaku na ekosystémy. Jako klíčové se jeví zachování funkčnosti ekosystémů a ekosystémových služeb a zachování přírodní rozmanitosti.
- Ochrana přírody a krajiny jako kulturních hodnot, které spoluutváří danou kulturu, jsou důležité pro emocionální a osobnostní rozvoj, mezilidské vztahy a obecně sociální soudržnost.

Vlastní všem těmto přístupům je odklon od úzce „obranářského“ chápání péče o životní prostředí a integrace tohoto tématu do celkového společenského a ekonomického kontextu. Tento kontext lze ale jen obtížně uzavřít do „národních hranic“.

Posouzeno indikátorem ekologické stopy Evropa z globálního pohledu neudržitelně zatěžuje životní prostředí svojí energetickou a materiálovou náročností. Celkové požadavky na materiálovou spotřebu činí v EU ročně okolo 50 tun surovin na hlavu, z toho téměř 40 % tvoří import. Evropané tak spotřebovávají přírodní zdroje planety dvakrát rychleji, než kolik činí celosvětový průměr. Významné k tomu přispívají změny v charakteristikách osobní spotřeby. Lidé v Evropě více cestují, žijí déle a častěji též sami, což klade zvýšené nároky na bydlení (s důsledky na snižování ploch zemědělské půdy). Roste také spotřeba potravin a nápojů, a ještě rychleji množství komunálních odpadů. Významný je také posun od spotřeby místní produkce k dováženým výrobkům na velké vzdálenosti. K tomu přispívá fakt vysokého zdanění pracovní síly a nízké daně z energie a paliv, což zvýhodňuje dovoz zboží z méně rozvinutých oblastí s nižší cenou pracovní síly. K nejrychleji se rozvíjejícím odvětvím patří turismus a letecká doprava, která - bez změny politik - může v evropských zemích OECD dosáhnout nárůst do roku 2050 až o 337% (EEA 2007).

V Evropě se každoročně prodá (s výkyvy) 17 milionů nových automobilů a osobní automobily způsobují téměř 16% emisí CO₂ v EU a spotřebují asi 35% ropy využívané v Evropě. Doprava je také sektor s největším meziročním nárůstem emisí, k čemuž významně přispívá tranzitní nákladní doprava. Evropská silniční kamionová doprava narůstá o cca 3% ročně, a pokud odečteme námořní lodě a ropovody, zajišťuje přepravu téměř 79% celkového objemu nákladů. Emise skleníkových plynů z dopravy narostly od roku 1990 do současnosti o 26% a tvoří 22% celkové produkce skleníkových plynů v Evropě (EEA, 2008).

I přes snahu zvyšovat energetickou efektivitu cestou úspor a technických inovací, dosavadní trendy ukazují, že pokud se nepodaří dále prosazovat účinné politiky, celoevropská spotřeba energie by mohla díky celkové narůstající spotřebě vzrůst o dalších téměř 20%. Zároveň s tím vzniká otázka,

jakým způsobem bude Evropa své energetické potřeby v budoucnosti saturovat. Zde se názory liší, jak co se týče míry centralizace či decentralizace energetiky, tak i s ohledem na energetické zdroje, kdy názory oscilují od podpory úspor a rozvoje obnovitelných zdrojů, přes zachování stávajících fosilních zdrojů až po opětovné prosazování jaderné energetiky.

Budoucnost životního prostředí v Evropě tedy závisí do značné míry na tom, nakolik se podaří prosadit inovace v oblasti průmyslu, energetiky či dopravy a nakolik jsou za současných sociálně-ekonomických podmínek reálné evropské politické závazky v oblasti energetiky a ochrany klimatu, ale i v dalších oblastech ochrany životního prostředí.

Specifické problémy evropského životního prostředí vystihují tzv. tématické strategie Evropské komise, které stanovují cíle v dlouhodobém horizontu až do roku 2030 v sedmi klíčových oblastech. Jsou to ochrana ovzduší, nakládání s odpady a recyklace, udržitelné využívání přírodních zdrojů, udržitelné využívání pesticidů, ochrana půdy, městské životní prostředí a mořské životní prostředí.

Pro budoucí podobu evropské krajiny i kvality životního prostředí bude také podstatná reforma společné zemědělské politiky. Evropská unie je největším světovým vývozcem zemědělských produktů a její podíl na objemu světového agrárního vývozu je 23,7%. To má samozřejmě dopady na produkci potravin v rozvojových zemích, kam Evropa vyváží své produkty za dumpingové ceny a v mnoha případech tak likviduje místní výrobce. Intenzivní charakter evropského zemědělství se pak podepisuje na vzhledu krajiny, chemizaci prostředí, kvalitě půd či stavu vodního režimu. Reforma společné zemědělské politiky směřuje k přesunu podpory od intenzivní zemědělské produkce k údržbě krajiny a k extenzivnějším a k životnímu prostředí šetrnějším postupům, včetně podpory ekologického zemědělství (cíl 30% obhospodařované plochy v roce 2030). Nicméně je otázkou, jaké změny se podaří skutečně dohodnout a prosadit.

Novým určujícím faktorem pro budoucnost evropské krajiny a její přírodní rozmanitosti je pěstování technických a energetických plodin, ať už na biomasu (a výrobu tepla) či jako biologická složka biopaliv. Politickým cílem států Evropské unie je dosažení 10% podílu biopaliv na celkové spotřebě do roku 2020. Na základě toho se rozvíjí zcela nové odvětví, které může na jedné straně pomoci snižovat emise skleníkových plynů, na druhé straně může být bez přijetí potřebných regulací významným rizikem pro biodiverzitu i konkurenci pro výrobu potravin.

Pokud jde o ČR k akutním problémům ochrany životního prostředí, patří nyní:

- Výstavba liniových staveb v posledních letech, která přispívá k další devastaci a fragmentaci krajiny.
- Výstavba průmyslových a obytných zón „na zelené louce“.
- Nebezpečí pro přírodní rozmanitost introdukcí tzv. invazní druhů, což jsou nepůvodní a rychle se šířící rostliny (např. bolševník velkolepý) či živočišné druhy (norek americký, klíněnka jirovcová).
- Tlak na suburbanizaci a privatizaci krajiny v důsledku rostoucích nároků na bydlení, privátní prostor, rekreační zázemí a využívání volného času obecně.
- Stále ještě vysoká materiálová a energetická náročnost české ekonomiky.

Z výše uvedeného vyplývají **klíčová témata pro budoucnost** politiky životního prostředí: energetická a materiálová náročnost ekonomiky, spotřební vzorce populace, péče o přírodní rozmanitost a celkovou biokapacitu území, která je vázána na promyšlenější územní plánování, péči o lesy a ochranu volné nezastavěné krajiny.

Při řešení těchto témat bude politika životního prostředí využívat kombinaci **regulačních, ekonomických a osvětových nástrojů**, kde svoji roli plní stát, trh i veřejnost. Na významu nabývají ekonomické motivační nástroje (ekologická daňová reforma, obchodování s emisními povolenkami apod.) a procesní nástroje, které umožňují posuzovat celkové dopady výrobků a služeb od těžby surovin až po jejich likvidaci (tzv. life cycle assessment) či se zaměřují na integraci ochrany životního prostředí do rozhodování (EIA - Environmental Impact Assessment, SEA - Strategic Environmental Assessment, IPPC - Integrated Pollution Prevention and Control). Nedílnou částí politiky životního prostředí bude také prosazování principů „dobrého vládnutí“, včetně participativních prvků, s důrazem na široké sdílení informací a zapojování veřejnosti do rozhodování

formou veřejných slyšení, konzultací, místních referend, či účasti občanských sdružení ve správních řízeních.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Ovlivnitelnost daného faktoru je ze strany JMK relativně značná, a to jak prostřednictvím důsledného využívání regulačních nástrojů (ÚPD aj.), tak prostřednictvím dialogu se sociálními partnery, v tomto případě i NNO s ekologickým zaměřením. Silným nástrojem může být i osvěta (EVVO).

3.6 Legislativní prostředí

Legislativní prostředí lze definovat jednak jako **normativní systém** (systém relativně spolehlivých, obecných pravidel a principů v odvětvích práva občanského a obchodního, trestního, správního nebo ústavního), který se vyvíjí spíše cestou dílčích a postupných změn a v zásadě je v ČR srovnatelný s evropským standardem, jednak jako **subjektivní nárok** - očekávání jednotlivých osob, že jejich práva budou ochráněna. Z tohoto východiska se odvíjí právní vědomí a také veřejné mínění o právu. Pro ČR je typická velmi nízká důvěra v právo²⁰, nejen pro jeho komplikovaný proces vymahatelnosti, ale i jeho obtížnou srozumitelnost a zejména pro nepředvídatelnost jeho tvorby a hlavně aplikace. Tento „kritický osten“ směřuje vůči legislativnímu prostředí, vymezenému jako **produkt legislativy, exekutivy a judikativy**. Toto vymezení sice má svůj základ v konceptu právního státu, jak se ustálil ve střeoevropských poměrech v průběhu 19. století, nejde však vždy o objektivní právní řád ve smyslu obecně přijatelných a přijímaných pravidel a principů, ale často jen o to, že stále větší počet navzájem málo souvisejících rozhodnutí získává právní formu zákonů, nařízení či rozsudků. Normativní obsah takovýchto produktů mívá v některých fázích právního vývoje nahodilou, často velice proměnlivou, ba přímo prchavou povahu - což je právě současná situace ČR. „Eroze legislativy“ vytváří velmi nestabilní prostředí ve všech oborech a aktivitách, podléhajících v ČR té či oné formě a míře právní regulaci.

Nápravu chaotického stavu českého legislativního prostředí lze očekávat (byť jistě nikoli rychle) jednak přizpůsobení českého právního systému **transnacionálního práva**, resp. práva EU. Pokud jde o transpozici „evropského práva“ do tuzemské legislativy, nejintenzivnější změny již proběhly v rámci přípravy vstupu ČR do EU (konkrétně v letech 2000 - 2004), v současné době již další transpozice odpovídá po legislativně - technické stránce plně pravidlům „Acquis communautaire“. Ty se dělí na **primární právo** (sestává především ze smluv EU - v současnosti Lisabonská smlouva - ale i dalších úmluv mezi členskými státy EU), **sekundární právo** (sestává s Právních aktů Unie, což jsou nařízení, směrnice, rozhodnutí a doporučení vydávané EU na základě zmocnění z primárního práva a v různé míře bezprostředně vstupující do národního legislativního prostředí členských zemí) a **judikatura EU**. Bezprostřední dopady na stabilitu českého legislativního prostředí má zmíněné sekundární právo např. v oblasti celní politiky, regulace ekonomických aktivit (soutěžní právo, normy, ochrana duševního vlastnictví, veřejná podpora aj.) a realizace evropské strukturální politiky. Intenzita těchto dopadů je však v současnosti limitována podmínkami Lisabonské smlouvy. Významnou změnu by v tomto ohledu mohly přinést jen změny primárního práva, což není v horizontu roku 2020 pravděpodobné.

Další charakteristickou křížovatkou je **delegace a substituce legislativy** na úrovni národního státu. Sílí přesvědčení o neudržitelnosti monopolu parlamentu na přeměnu kdekájakého - často i zcela nepromyšleného a realizačně nezpůsobitelného - politického rozhodnutí na zákon. V českých podmínkách lze po zkušenostech s legislativními smrštěmi posledních dekad uvítat mnohé z dílčích, opakovaně navrhovaných **filtrů v zákonodárném procesu** (povinné podřízení jak vládních, tak mimovládních legislativních projektů metodice hodnocení dopadů regulace, zákaz výroby tzv. komplexních pozměňovacích návrhů, přísná restrikce možnosti urychlených postupů při přijímání zákonů a v určité podobě i princip legislativního stop - stavu).

²⁰ Teoretickou reflexi tohoto jevu podává například stat' Pavla Maršálka „O normativní síle skutečnosti“ in: Gerloch, A., Kysela, J. (edit.): Tvorba práva v České republice po vstupu do Evropské unie. Praha, ASPI Wolters Kluwer 2007, str. 29 an.

Stabilizaci legislativního prostředí (a tedy i předvídatelnost jeho vývoje) ovšem zajistí výše uvedená „technická opatření“, jen pokud se tvorba a aplikace práva „osvobodí“ z rámce své pseudoliberální koncepce (která je dědictvím české podoby transformace), v jejímž důsledku si „pravidla hry“ mohly a mohou přivlastnit nebo uzpůsobit podle svých potřeb mocensky silné soukromé subjekty. Přebujelé a mnohdy vzájemně nekonzistentní a ekonomicky nelogické právní a správní regulativy, založené na tradici pozitivního právního systému, tak mohou koexistovat s místy, kde legislativa chybí, což obojí dodává sílu byrokracii a korupci. Místo operativního „záplatování děr ad hoc“ (byť s použitím technických filtrů) je žádoucí nastavit legislativní prostředí tak, aby vycházelo z imperativů ducha zákona a prosazovalo obecné principy sdílených hodnot a racionálního jednání. Je totiž paradoxem, že právo ve formě automatických příkazů a zákazů se u nás až příliš často stává začarovaným kruhem, který na jedné straně zvyšuje náklady ekonomických transakcí, snižuje efektivnost produktivního využití společenských zdrojů a motivuje podnikatelství nežádoucím směrem, totiž nikoli k tvorbě, ale k redistribuci bohatství. Tomu se pak čelí obcházením práva a korupcí, které se pak jeví jako bohatství produkující a tudíž společensky užitečné aktivity.

Ovlivnitelnost faktoru ze strany JMK

Faktor je ze strany samotného JMK ovlivnitelný jen silným politickým tlakem ve spolupráci s reprezentacemi regionálních samospráv (především AK ČR).

3.7 Vývoj vlivu faktorů PESTEL v čase

Výše uvedené faktory, s nimiž pracuje PESTEL analýza byly z hlediska svého dopadu na vývoj vlivu makroprostředí na Jihomoravský kraj (a možností jeho „zpětné reakce“ na tento vliv) rozebírány vesměs v **časovém horizontu celého období**, které se snaží nová SRJMK podchytit, tedy do roku 2020. Pro toto období byly také v textu PESTEL analýzy stanoveny odhady vývoje faktorů. Pro zpracování strategické části SRJMK (zejména pro řazení rozvojových priorit v čase a pro formulaci klíčových opatření) však může být inspirativní i ohodnocení vlivu jednotlivých faktorů pro **blížší budoucnost**. Vzhledem ke komplexnímu charakteru rozebíraných faktorů a jejich závislosti na obtížně odhadnutelných událostech (až již objektivní či subjektivní povahy) může být ovšem toto ohodnocení jen velmi **hypotetické a nepřesné**, a to tím více, o čím bližší (současnosti) časový úsek se jedná. Odhad vývoje vlivu jednotlivých faktorů pro delší časový horizont totiž může „pracovat“ s dlouhodobými trendy a v tomto smyslu odhlížet od (potenciálně se vyskytujících) nahodilostí, pro kratší období je naopak stěžejním fenoménem **náhoda**.

Z toho vyplývá, že odhady vlivu jednotlivých faktorů pro blíží časové úseky musí být formulovány jako principiálně nekvantifikovatelné výroky, tedy pouze v podobě **kvalitativních určení** o klesajícím či vzrůstajícím vlivu.

Konkrétně se tyto určení týkají 3 časových horizontů, a to 1 rok, 3 a 5 let a jsou „trendové“, tedy takové, které hodnotí změny sílu vlivu ve vztahu k současnosti. O výsledku těchto odhadů souhrnně informuje dále uvedená tabulka.

Tabulka 1: Vývoj vlivu faktorů PESTEL v horizontu 1, 3 a 5 let

Faktor	1 rok	3 roky	5 let
Stabilita tuzemské politické scény	Stagnace na současné úrovni	Mírný pokles	Stabilizace na nižší úrovni
Klíčová politická rozhodnutí EU (akceschopnost EU)	Mírný pokles	Stabilizace na nižší úrovni	Mírný růst na současnou úroveň
Strukturální politika EU	Stagnace na současné úrovni	Mírný nárůst	Stabilizace na vyšší úrovni
Regionální politika ČR	Mírný pokles	Další mírný pokles	Stabilizace na znatelně nižší úrovni
Ekonomické prostředí a výkonnost	Stagnace na současné úrovni	Mírný růst	Další mírný růst

Faktor	1 rok	3 roky	5 let
Demografický vývoj	Stagnace na současné úrovni	Stagnace	Mírný růst
Životní styl	Mírný pokles	Stabilizace na nižší úrovni	Stagnace na současné úrovni
Vzdělanost a vzdělání	Mírný nárůst	Stabilizace na vyšší úrovni	Další mírný nárůst
Technologický pokrok	Mírný nárůst	Stabilizace na vyšší úrovni	Další mírný nárůst
Enviromentální prostředí	Mírný pokles	Stabilizace na nižší úrovni	Stagnace na současné úrovni
Legislativní prostředí	Stagnace na současné úrovni	Mírný růst	Stabilizace na vyšší úrovni